

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка**

**Історичний факультет
Кафедра філософії та суспільних наук**

**Кваліфікаційна робота
Адвокатська діяльність Володимира Старосольського**

**Спеціальність: 014.03 Середня освіта (Історія)
Освітньо-професійна програма “ Середня освіта (Історія)”**

**здобувача другого
(магістерського) рівня
вищої освіти
Гуцалюка Андрія Романовича**

**НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
кандидат історичних наук,
доцент
Древніцький Юрій Романович**

**РЕЦЕНЗЕНТ:
доктор історичних наук,
професор
Бармак Микола Валентинович**

Тернопіль, 2025

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ В. СТАРОСОЛЬСЬКОГО ЯК АДВОКАТА ТА ПОЧАТОК ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	10
РОЗДІЛ 3. ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ ТА ПОЛІТИЧНІ СПРАВИ.....	18
РОЗДІЛ 4. АНАЛІЗ ЗАХИСНИХ ПРОМОВ В. СТАРОСОЛЬСЬКОГО НА ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ ТА ЇХ НАУКОВА ОСНОВА.....	45
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Актуальність дослідження. Серед плеяди визначних українських діячів кінця XIX – першої половини XX століття особливе місце посідає Володимир Старосольський – громадсько-політичний діяч, правник і науковець. Його різнобічна діяльність є наочним прикладом того, як роль окремої особистості здатна впливати на перебіг суспільно-історичних процесів, а також дозволяє осмислити їхні закономірності й наслідки крізь призму особистісного чинника.

Аналізуючи професійну діяльність В. Старосольського як юриста, важливо насамперед окреслити ключові етапи його біографії, пов'язані з формуванням фахових компетентностей. Дослідниця Л. Буряк звертала увагу на те, що однією з усталених проблем сучасних українських біографічних студій є схильність до лінійного, описового викладу життєвого шляху особи в межах просторово-часового переліку подій. За такого підходу біографічні дослідження нерідко набувають рис розширених енциклопедичних довідок, що звужує аналітичний потенціал праці. З огляду на це в даному дослідженні зроблено спробу відійти від суто хронологічної схеми та зосередитися на тих періодах життєпису В. Старосольського, коли він не лише практично реалізовував знання, здобуті під час університетського навчання, а й активно включався в громадсько-політичне життя українства в умовах Австро-Угорської імперії, еміграції та міжвоєнної Польщі.

Володимир Старосольський був широко відомий як учений, правник і правозахисник, соціолог, партійний та громадський діяч серед різних соціальних груп українського суспільства – як у Галичині й Наддніпрянській Україні, так і в середовищі української еміграції. Як публіцист, журналіст і редактор він належав до кола беззаперечних лідерів української суспільної думки першої половини XX століття. Про це свідчить його інтенсивна громадсько-політична діяльність: від участі з 1899 року в організації української молодіжної спілки «Молода Україна» у Львові, ідеологічного

впливу на формування українського січового стрілецтва, активної ролі в подіях Української революції, до керівництва Українською соціал-демократичною партією. Не менш значущою була і його професійна діяльність – участь як адвоката в численних політичних судових процесах польської влади над українськими громадськими діячами та представниками преси в міжвоєнний період, а також внесок у розвиток української наукової думки як одного з провідних теоретиків націології та співзасновника Українського вільного університету у Відні й Празі та Української господарської академії в Подєбрадах (Чехословаччина).

Дослідження процесу становлення В. Старосольського як визначного політика, адвоката й ученого, а також окреслення його ролі в національно-визвольному русі сприятиме поглибленню історичних знань і збагаченню історичної пам'яті сучасного суспільства конкретними фактами й узагальненнями. Це, своєю чергою, створює підґрунтя для формування об'єктивного світогляду та виховання молодого покоління на позитивних прикладах діяльності українських громадсько-політичних діячів і правників першої половини XX століття.

Мета дослідження – адвокатська діяльність В. Старосольського в першій половині XX ст. у контексті суспільно-політичних реалій та завдань українського національно-визвольного руху.

Для досягнення мети передбачено вирішення низки *завдань*:

- вивчити історіографію питання, охарактеризувати джерельну базу;
- розкрити фахової діяльності В. Старосольського як адвоката в політичних процесах першої половини XX ст.;
- охарактеризувати особливості наукової та науково-популяризаторської діяльності В. Старосольського.

Об'єкт дослідження – адвокатська діяльність В. Старосольського.

Предмет дослідження – аспекти громадсько-політичної та правозахисної діяльності В. Старосольського.

Хронологічні межі роботи охоплюють 1906–1942 рр. У 1906 р. В. Старосольський успішно склав письмовий та усний адвокатські іспити, що збіглося з початком його активної правозахисної діяльності. Гранична межа дослідження (1942 р.) зумовлена датою смерті В. Старосольського.

Методологічною основою роботи є принципи історизму, системності та об'єктивності. Принцип історизму забезпечив вивчення дослідницької проблематики у взаємозв'язку з конкретними історичними умовами; він передбачає комплексний підхід до вивчення громадсько-політичної діяльності В. Старосольського. Застосування принципу системності забезпечило в дослідженні вивчення історичного явища в єдності всіх його складових. Принцип об'єктивності передбачає врахування всієї повноти історичних джерел, процесів, явищ.

Наукова новизна. Дослідження основних візій громадсько-політичної та фахової діяльності В. Старосольського, які розкривають його роль у пропагуванні ідеї незалежності України, участі в правозахисному русі, розбудові громадянського суспільства українців у міжвоєнній Польщі.

Практичне значення роботи полягає в тому, що нагромаджений у ній фактичний та теоретичний матеріал, зроблені висновки можуть бути використані для підготовки монографії про В. Старосольського, узагальнюючих праць з історії України, історії політичної думки та формування національно-політичної еліти, журналістики, юриспруденції. Матеріали дослідження будуть цінними при розробці загальних і спеціальних курсів з новітньої історії України, проведенні семінарських занять, на факультативних заняттях у шкільному курсі історії України, народознавства, краєзнавства, правознавства.

Структура й обсяг роботи зумовлені її метою та завданнями і відображають логічну послідовність досліджуваних питань. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Біографістичні розвідки про В. Старосольського вийшли ще в прижиттєвий період, зокрема в «Українській Загальній Енциклопедії» (далі – УЗЕ) [47], а також у журналі «Життя і Знання» (1938 р.) було вміщено біографічну статтю, присвячену 60-літньому ювілею В. Старосольського [10].

1991 р. в еміграції було видано окремий том «Записок Наукового товариства ім. Шевченка», повністю присвячений В. Старосольському, під редакцією його доньки Уляни Старосольської – відомої громадської діячки, журналістки у США. У ньому вміщено біографістичне дослідження про нього його сина Юрія [49], а також праці вченого та політика [40, 44], спогади про нього.

Найбільш фахове та ґрунтовне біографістичне дослідження зарубіжних дослідників про В. Старосольського належить польському історику С. Стемпеню. Автор на основі критичного огляду історіографії громадсько-політичної, почасти наукової діяльності В. Старосольського та багатой джерельної бази відтворив його біографію. Згадане дослідження спочатку з'явилося окремою публікацією, а згодом польською та в перекладі українською мовою у перевиданні праці В. Старосольського «Принцип більшості» [50].

Цілісними дослідженнями громадсько-політичної та науково-педагогічної діяльності В. Старосольського є кандидатська дисертація Ю. Древницького та згодом видана на її основі монографія [14]. У згаданих працях розглядаються формування світогляду і витоки громадсько-політичної діяльності В. Старосольського, його багатолітня участь у політичному житті Західної України та еміграції, науково-педагогічна та адвокатська діяльність.

Важливе місце в розкритті фахової діяльності В. Старосольського у міжвоєнний період, особливо його участі в політичних судових процесах, становлять дослідження українського націоналістичного руху. Головним чином вони були написані його учасниками та видані в еміграції, а тому мають тенденційний характер, відображаючи точку зору діячів УВО та ОУН. До таких праць належать дослідження З. Книша [20–22], В. Мартинця [26–27], П. Мірчука [30].

Вагоме значення для розкриття поставленої мети дослідження мають праці з історії адвокатської справи в контексті українського національного руху в Галичині, практичного захисту національних і соціальних прав українців, захисті їх законних демократичних прав та свобод. Першими такими дослідженнями була праця І. Андрухів, П. Арсенича, в якій визначається «адвокатська доба» як період, у якому провідну роль у формуванні української нації відіграли адвокати, серед яких і В. Старосольський.

Активне дослідження правозахисної діяльності В. Старосольського розпочалася після публікацій Т. Огородника, присвячених участі діяча та адвоката в судових політичних процесах 1929–1934 рр. [33–34]. Особливостям адвокатської діяльності українських правників, серед них і В. Старосольського, присвячено ґрунтовні дослідження вченого-правника І. Гловацького. Деякі аспекти адвокатської діяльності В. Старосольського розкрито в монографії цього дослідника «Українські адвокати у політичних судових процесах у Східній Галичині (1921–1939 рр.)» [6]. В іншій праці І. Гловацького «Промови українських адвокатів Галичини на політичних судових процесах початку ХХ ст.» проведено детальне дослідження особливостей створення захисних промов, а також на основі архівних документів наведено тексти промов, зокрема промови В. Старосольського на політичному процесі С. Федака [7]. Ще одним детальним та написаним на високому фаховому рівні, є його дослідження «Адвокатура Галичини: історія, розвиток, правовий статус (1772–1939 рр.)».

Особливе місце для розкриття суспільно-політичних аспектів діяльності В. Старосольського займають мемуари його сучасників (С. Барана [1], Л. Ганкевича [4], Івана Кедріна [19], Д. Шумука [55], С. Шухевича [56] та інших). Серед них варто виділити мемуари колеги по адвокатській діяльності В. Старосольського адвоката С. Шухевича «Моє життя» [56], які є вагомим доповненням до розкриття фахової діяльності, особливостей судових політичних процесів, певних фактів, котрі не могли бути відтворені в інших документах.

Значною частиною джерельної бази, необхідної для об'єктивного розкриття теми дослідження стали газети й журнали. Важливу джерельну базу для з'ясування громадсько-політичної та фахової діяльності В. Старосольського становлять публікації та повідомлення про неї в щоденній львівській газеті «Діло». Дослідження публікацій «Діла» засвідчили непересічну роль В. Старосольського як ефективного юриста та акцентували увагу на суспільному резонансі його адвокатських промов (як правозахисника на судових процесах) і публічних виступів (як лідера УСДП та вченого). Також це сприяло виявленню на шпальтах «Діла» й осмисленню його творчих напрацювань у контексті персоналістики української журналістики та її історії. Це підтверджує, що публіковані на сторінках часопису «Діло» матеріали є цінним джерелом дослідження всіх напрямів діяльності В. Старосольського, зокрема, адвокатського.

Особливо цінним джерелом є публікації «Діла» про участь В. Старосольського як адвоката в політичних процесах проти українців у міжвоєнній Польщі, що принесло йому не тільки визнання й славу відомого правозахисника, а й дало можливість здобути високий моральний авторитет серед західноукраїнської громадськості. Наведені у пресодруці тексти промов та позитивні характеристики його високопрофесійної адвокатської та фахової діяльності як вченого-правника сприяли утвердженню в 1930-х рр. позитивного іміджу В. Старосольського в комунікаційному просторі Західної України та Польщі.

Зростання зацікавленості постаттю В. Старосольського в останні десятиліття спостерігалось не тільки в Україні, а й у Польщі. Попри проведені дослідження багатоаспектної громадсько-політичної та фахової діяльності, його життєпис та наукова біографія залишаються відомими вузькому колу фахівців. Вагома роль В. Старосольського у формуванні наративу «української національної ідеї», публіцистична спадщина, правозахисна діяльність на політичних процесах у Другій Польській Республіці також не знайшли належного місця в науковій літературі.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ В. СТАРОСОЛЬСЬКОГО ЯК АДВОКАТА ТА ПОЧАТОК ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Здобуття Володимиром Старосольським у 1903 році ступеня доктора права у Львівському університеті відкрило перед ним можливість професійної самореалізації у двох напрямках – академічному, як ученого-правника й соціолога, та практичному, як адвоката. Упродовж подальшого життя йому неодноразово доводилося робити вибір між цими двома важливими сферами діяльності. Через низку життєвих обставин наукова праця нерідко відходила на другий план, поступаючись адвокатській практиці. Водночас, за власним зізнанням Старосольського, саме практична робота адвоката, передусім участь у політичних судових процесах, забезпечувала його цінним емпіричним матеріалом для наукових студій. У свою чергу, ґрунтовна наукова підготовка сприяла формуванню його як одного з провідних українських адвокатів, розширюючи можливості для теоретичного осмислення, аналітичних узагальнень і концептуальних висновків. Обидва напрями діяльності взаємно доповнювалися та формували потужний фундамент його громадсько-політичного досвіду.

Процес професійного становлення В. Старосольського як адвоката вимагав значних моральних і матеріальних ресурсів. Згідно з чинними в Австро-Угорщині нормами, для здобуття адвокатської кваліфікації необхідно було протягом кількох років проходити практику в адвокатських канцеляріях і скласти відповідні кваліфікаційні іспити. У 1906 році Старосольський успішно склав письмовий та усний адвокатські іспити, після чого Вищий крайовий суд у Львові визнав його придатним до виконання адвокатських обов'язків. У 1909 році цим самим судом було ухвалено рішення допустити його до складання адвокатської присяги, яку він прийняв у липні того ж року. Лише після цього Львівський союз адвокатів офіційно визнав В. Старосольського адвокатом у Львові. Відкрити власну адвокатську канцелярію у 1911 році він зміг завдяки продажу у 1908 році третини

батьківського будинку в Ярославі. Характеризуючи діяльність цієї канцелярії в 1911–1914 роках, В. Левицький образно називав її «кузнею української політичної думки», що переконливо свідчить про глибоку залученість Старосольського до суспільно-політичного життя краю [14, с. 100].

Важливий комунікаційний резонанс для В. Старосольського як адвоката мала його успішна участь у гучному політичному процесі над однопартійцем М. Січинським, який 12 квітня 1908 року здійснив замах на галицького намісника А. Потоцького. Цей акт став кульмінацією так званої «галицької кризи», адже, за словами львівського кореспондента київської газети «Рада» Михайла Лозинського, був першим актом політичного терору в умовах «конституційної Австрії». Сучасний історик Я. Грицак також наголошував, що на початку XX століття українсько-польські відносини набули рис неоголошеної громадянської війни, найгострішими проявами якої стали вбивство А. Потоцького у 1908 році та загибель українського студента А. Коцка у 1910 році.

Замах, здійснений М. Січинським, і судовий процес над ним у 1908 році спричинили потужний інформаційний резонанс. Події широко висвітлювалися на перших шпальтах як центральних, так і провінційних видань Австро-Угорщини («Die Zeit», «Arbeiter Zeitung», «Neues Wiener Journal», «Tzernowitzer Tagblatt» та ін.), а також у галицькій українській і польській пресі. Київська газета «Рада» публікувала докладні репортажі про перебіг судового розгляду авторства М. Лозинського. Активне обговорення цих подій у європейських періодичних виданнях зумовило зростання інтересу до «українського питання» в Австро-Угорщині, а в низці європейських міст відбулися студентські демонстрації на підтримку М. Січинського [51, с. 36–37].

Володимир Старосольський, попри молодий вік і незначний на той час професійний досвід, посів гідне місце серед захисників М. Січинського поруч із відомими українськими правниками – С. Голубовичем, В. Загайкевичем, К. Левицьким і Т. Окуневським. На момент участі в процесі він мав лише статус

апліканта (помічника) адвоката в канцелярії М. Шухевича у Львові. Водночас Старосольський був особисто знайомий із Мстиславом Січинським, братом обвинуваченого, ще з періоду діяльності організації «Молода Україна», оскільки обидва належали до «молодоукраїнського» крила Української соціал-демократичної партії.

Судовий розгляд від самого початку набув виразного політичного характеру, хоча частина польського суспільства та пресових органів намагалася представити справу виключно як кримінальну. Під час процесу адвокати М. Січинського, якому загрожувала смертна кара, будували лінію захисту навколо двох ключових аргументів: по-перше, підсудний мав намір здійснити замах, але не прагнув убивства; по-друге, його дії були наслідком психічного стану, зумовленого глибокими моральними та психологічними потрясіннями [51, с. 22].

Поразка революційних подій у Російській імперії 1905–1907 років призвела до загального відчуття безнадії української справи, що спричинило депресивні настрої та хвилю самогубств серед української молоді в Галичині у 1907 році. Саме того року добровільно пішов із життя Мстислав Січинський – брат обвинуваченого. Проблема самогубств молоді активно обговорювалася в українській пресі, що, на нашу думку, мало характер цілеспрямованої інформаційної кампанії. Зокрема, у 1908 році М. Грушевський у статті «Кров», опублікованій у «Літературно-науковому вістнику», звертав увагу на причини цього явища, наголошуючи, що молодь, натхненна ідеями суспільного поступу та національного відродження, наштовхувалася на непереборні бар'єри польського панування. Водночас значно масштабніші хвилі самогубств прокотилися в 1907 та 1909–1910 роках у межах Російської імперії, зокрема й на території Наддніпрянської України – факт, добре відомий М. Грушевському, який у той час перебував уже в Києві.

У своїй судовій промові В. Старосольський особливо підкреслював складну соціально-психологічну атмосферу галицького середовища, у якій

формувався світогляд М. Січинського та в якій жила й дорослішала значна частина української молоді [5, с. 47]. Проте суд не взяв до уваги аргументи сторони захисту і 30 червня 1908 року виніс вирок про засудження М. Січинського до смертної кари. Подальша апеляція до Найвищого касаційного трибуналу у Відні 2 вересня 1908 року не дала негайного результату, хоча суд і погодився на повторний розгляд справи. Другий політичний процес відбувся у Львові 15–17 квітня 1909 року, де захисниками М. Січинського знову виступили К. Левицький та В. Старосольський. Остаточну зміну вироку було здійснено лише після помилування, наданого 26 липня 1909 року австро-угорським імператором, унаслідок чого трибунал замінив смертну кару двадцятирічним ув'язненням.

Справа М. Січинського набула подальшого розвитку й спричинила нову хвилю інформаційних дискусій у комунікаційному просторі Галичини, у яких роль В. Старосольського залишається не до кінця з'ясованою. 10 листопада 1911 року М. Січинський за допомогою підкупу та ретельно спланованої втечі, безпосередню участь в організації якої брав Д. Вітовський – знайомий Старосольського з так званого «процесу 101», – зумів утекти зі станиславівської в'язниці й нелегально залишити країну. Уже наступного дня польське видання «Gonies» звинуватило В. Старосольського в посередництві організації цієї втечі. У відповідь він подав позов проти редактора газети М. Бровінського за наклеп і поширення неправдивих відомостей та домогся перемоги в суді [14, с. 101–102].

Ще одним резонансним політичним судовим процесом у Галичині, в якому брав участь В. Старосольський, став розгляд справи українських студентів Львівського університету, заарештованих після вбивства поляками А. Коцка у 1910 році. Цей судовий процес, відомий в історії як «процес 101», відбувався за активної участі Старосольського, який належав до числа найдієвіших захисників обвинувачених студентів. Судові слухання тривали з лютого по липень 1911 року, і вже тоді газета «Діло» позитивно оцінила його

виступ, охарактеризувавши промову адвоката як масштабну за задумом і переконливу за формою викладу.

У той самий період, попри ще обмежений досвід адвокатської практики, зумовлений початковим етапом професійної кар'єри, В. Старосольський успішно здійснював захист свого наукового наставника – правника й громадсько-політичного діяча С. Дністрянського. Останнього було притягнуто до відповідальності за виголошення політичної промови на несанкціонованому владою передвиборчому вічі 1911 року в місті Городок (нині Львівська область).

Ці епізоди з професійної біографії В. Старосольського, а також його результативна адвокатська діяльність напередодні Першої світової війни сприяли істотному зростанню його фахового авторитету в суспільно-політичному просторі Галичини. Саме тому вже у 1909 році він був залучений до членства в Товаристві українсько-руських правників, одним із співорганізаторів якого виступив разом із С. Дністрянським. Крім того, на засіданнях Союзу адвокатів у Львові у 1910 та 1913 роках Старосольського обирали заступником члена дисциплінарної ради цієї професійної організації. Початок Першої світової війни перервав його адвокатську практику, оскільки на перший план вийшли інші завдання й пріоритети громадсько-політичної діяльності. До безпосередньої фахової роботи він повернувся лише на початку 1920-х років.

Варто зазначити, що політичні судові процеси стали однією з визначальних рис життя українського населення в межах Польської держави в міжвоєнний період (1919–1939 рр.). У цих процесах В. Старосольський відігравав провідну роль не лише як висококваліфікований адвокат і захисник переслідуваних українців, а й як авторитетний громадський та політичний діяч. Саме в той час судові установи й адвокатські канцелярії набували функцій важливих осередків соціальної комунікації, тоді як судові промови адвокатів і підсудних виконували роль своєрідної публічної трибуни, спрямованої на консолідацію українського суспільства. Усне судове

мовлення дозволяло відкрито й без цензурних обмежень озвучувати актуальні проблеми українства – на відміну від публіцистичних матеріалів у пресі, які часто підлягали конфіскації без пояснення причин та належної аргументації [13, с. 152–153].

Застосування контент-аналізу публікацій, зокрема матеріалів газети «Діло» – єдиного українського щоденного видання в міжвоєнній Польщі, – за 1922–1939 роки дало змогу реконструювати та осмислити професійну діяльність В. Старосольського, а також визначити її значущість і суспільну затребуваність у тодішньому українському суспільно-політичному середовищі. Найчастіше його прізвище з’являлося на шпальтах «Діла» у зв’язку з правозахисною діяльністю, особливо в тих її проявах, що виходили за межі суто професійних функцій і формували ширшу комунікативну мережу впливу.

Підсумки контент-аналізу матеріалів газети «Діло» (репрезентативна вибірка за 1927 рік, 1930–1932 роки та 1937 рік) дозволяють зробити висновок, що переважна частка публікацій про діяльність В. Старосольського – 83,6 % – була присвячена його правозахисній роботі. Із них 16,2 % мали виразно позитивне забарвлення, передусім через публікацію захисних промов, тоді як решта матеріалів відзначалися нейтральною тональністю. Ще 12,4 % повідомлень стосувалися його громадсько-політичної активності й здебільшого подавалися без оцінних суджень, тоді як лише 4,0 % матеріалів відображали наукову діяльність, переважно в позитивному контексті.

Кількість публікацій, присвячених В. Старосольському на сторінках «Діла», істотно коливалася залежно від року: найменше таких матеріалів було зафіксовано у 1927 році – лише п’ять, тоді як пікове значення припало на 1931 рік і становило 117 публікацій. Таке різке зростання інтересу було безпосередньо пов’язане з масовими судовими процесами проти українців, спричиненими акцією «пацифікації» 1930 року. Якщо у 1927 році 80 % публікацій про діяльність В. Старосольського були присвячені його науковій праці, то вже у 1931 році частка таких матеріалів зменшилася до 2,2 %,

натомість абсолютну більшість – 93,2 % – становили повідомлення про адвокатську діяльність. У 1937 році спостерігається певне зростання уваги до наукової активності Старосольського – до 8,8 %, водночас частка матеріалів про його правозахисну діяльність скоротилася до 79,4 %. Того ж року зросла і кількість публікацій, присвячених його громадсько-політичній роботі, яка досягла 11,8 %. Найвищі показники для цього напрямку активності були зафіксовані у 1930 році та становили 22,4 %.

Упродовж усього міжвоєнного двадцятиліття редакція часопису систематично відстежувала політичні судові процеси, ініційовані польською владою проти українських громадсько-політичних діячів. Значну увагу приділяли аналізу публіцистичних акцентів, смислового наповнення та стилістики адвокатських виступів, а також дотриманню професійної етики й умінню правників чітко й аргументовано доносити власну позицію, не виходячи за допустимі межі. Володимир Старосольський, попри постійну фахову завантаженість, залишався активним учасником громадського й політичного життя краю. Його участь у численних судових процесах різного характеру – політичних, соціально-економічних та інших – у яких він успішно виступав як захисник українців, а також інтенсивна діяльність у громадських організаціях, комітетах і на політичній ниві як лідера УСДП неодноразово ставали об'єктом уваги як українських, так і польських журналістів.

Першим резонансним політичним судовим процесом польської влади у Львові в міжвоєнний період, у якому взяв участь В. Старосольський, стала справа проти українського громадсько-політичного діяча, члена УВО С. Федака, який 25 вересня 1921 року здійснив замах на Начальника Польської держави Ю. Пілсудського та львівського воєводу К. Грабовського. Судовий розгляд над С. Федаком і його співучасниками відбувався у Львові впродовж жовтня–листопада 1922 року. У межах цього процесу Старосольський, на особисте прохання Є. Коновальця, здійснював захист Б. Гнатевича, В. Кучабського та Д. Паліїва [56, с. 293].

Крім того, 9–11 листопада 1922 року у Чорткові, разом із С. Бараном, В. Старосольський виступав захисником на військовому суді колишніх старшин Українських січових стрільців – С. Мельничука та П. Шеремети. Їх обвинувачували в керівництві диверсійним більшовицьким загonom «Червона дванадцятка», який діяв на території Тернопільщини в жовтні 1922 року. Незважаючи на зусилля захисту, підсудних було засуджено до смертної кари та страчено.

Після цього процесу, перебуваючи в еміграції, В. Старосольський виголосив промову, що згодом була опублікована у вигляді статті в часописі «Український скиталець» під назвою «Промова на Святі в пам'ять розстріляних окупаційною польською владою 12 грудня 1922». У цій публікації він особливо наголошував на гідності й мужності своїх підзахисних під час виконання смертного вироку, підкреслюючи їхню внутрішню готовність до самопожертви ще з часу участі в лавах Українських січових стрільців [46].

У 1924 році В. Старосольський долучився до політичного судового процесу над Я. Селезінкою – колишнім міністром уряду ЗУНР, якого польська окупаційна адміністрація звинуватила в державній зраді. Як зазначала газета «Діло», ця справа була показовою, адже обвинувачення висувалися проти високопосадовця галицької державної влади за діяльність на віденському політичному ґрунті. Спільно з іншими українськими адвокатами Старосольський домігся припинення кримінального переслідування підзахисного. У своїх виступах він аргументовано доводив, що в період із листопада 1918 року до березня 1923 року Я. Селезінка не міг бути винним у діях проти Другої Польської республіки, оскільки, відповідно до міжнародно-правових домовленостей, Східна Галичина де-юре не входила до складу польської держави, а отже, відсутній сам факт державної зради.

РОЗДІЛ 3. ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ ТА ПОЛІТИЧНІ СПРАВИ

На межі двох міжвоєнних десятиліть накопичене невдоволення підсумками Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних договорів, посилене наслідками світової економічної кризи, трансформувалося в радикалізацію політичних режимів і доктрин. У різних країнах це виявилось в утвердженні авторитарних і тоталітарних форм правління та поширенні відповідних ідеологій – фашизму, нацизму й комунізму. Для українського населення міжвоєнної Польщі цей етап позначився загостренням протистояння між політичними силами, що діяли в межах правового поля (УНДО, УПСР, УСДП), та організаціями, які обрали підпільні й радикальні методи боротьби (УВО, ОУН). Розмежування між цими таборами стало очевидним після участі УНДО й УПСР у парламентських виборах 1928 року до польського сейму, що отримало назву політики «угодовства». Упродовж усього другого міжвоєнного десятиліття, з 1930 по 1939 роки, тривала гостра боротьба між прихильниками еволюційних, легальних форм політичної діяльності та adeptами революційної, нелегальної тактики.

Як відомо, упродовж 27 січня – 3 лютого 1929 року у Відні відбувся конгрес націоналістичних організацій, результатом якого стало створення Організації українських націоналістів. ОУН проголосила своїм головним завданням боротьбу з польською владою із застосуванням терористичних і саботажних методів. 1930 рік став кульмінаційним у протистоянні між українським націоналістичним підпіллям та польським санаційним режимом. Упродовж липня–листопада цього року бойові групи УВО й ОУН здійснили близько двох тисяч актів саботажу – підпалів урожаю, сіна та будівель, спрямованих проти польських осадників. У відповідь уряд Ю. Пілсудського розгорнув масштабну акцію так званої пацифікації українського населення у Львівському, Станиславівському та Тернопільському воєводствах, що

тривала з вересня по листопад 1930 року. Ці заходи засвідчили подальше посилення авторитарних рис політичного режиму. 1931 рік став періодом взаємної ескалації: майже щоденно відбувалися судові процеси над членами УВО й ОУН та іншими українськими політичними діячами, а 29 серпня 1931 року в Трускавці бойовиками ОУН було вбито польського політика й депутата сейму Т. Голуфка.

У середині жовтня 1927 року кореспондент газети «Діло» повідомляв про повернення до Львова відомого громадського діяча й ученого, професора Празького університету Володимира Старосольського, вітаючи його як вагомому постать у суспільному та науковому житті. Така увага з боку провідного українського щоденного видання, що представляло позиції ідейного опонента УСДП – Українського національно-демократичного об'єднання, засвідчувала високий авторитет Старосольського в галицькому середовищі. Після повернення до Львова він, за свідченням некролога, опублікованого згодом у впливовій газеті української діаспори «Свобода», зосередився передусім на адвокатській практиці. Старосольський здобув репутацію одного з найвизначніших кримінальних захисників, регулярно виступаючи адвокатом політичних в'язнів у більшості резонансних судових процесів того часу.

Повернення В. Старосольського до Львова стало результатом тривалих роздумів і свідомого вибору. Для нього цей крок означав, за власним зізнанням, «остаточно програну “війну з життям” у межах тих самих “завдань”, які він визнав сенсом свого існування» [14, с. 104]. У ситуації загостреної українофобії та ідеологічного протистояння всередині самого українського середовища перебування на позиціях соціал-демократії, а тим більше участь як адвоката в політичних процесах проти членів УВО й ОУН, вимагали від Старосольського значної особистої витримки. Академічна атмосфера демократичної Праги, де він поєднував наукову та викладацьку діяльність і яка була реалізацією його життєвої мрії, залишилася позаду під впливом сукупності об'єктивних і суб'єктивних чинників.

По-перше, Перша світова війна майже на тринадцять років відірвала Старосольського від родини. Саме у Львові він уперше за довгий час зміг возз'єднатися з сім'єю, а тяжка хвороба дружини Дарії стала вирішальним імпульсом до остаточного повернення.

По-друге, для галицького українця, до того ж старшини Українських січових стрільців, який після полону провів майже рік у концентраційному таборі Домб'є – місці загибелі близько шести тисяч українських в'язнів [13, с. 152], міжвоєнна Польща уособлювала державу-агресора та одного з ключових винуватців поразки української національної революції 1917–1921 років. Негативне ставлення до польського авторитарного режиму посилювали й особисті обставини: троє дітей Старосольського зазнали арештів з боку польської влади.

По-третє, керівництво УВО в особі Є. Коновальця звернулося до Старосольського з пропозицією повернутися до Львова й очолити правовий захист членів організації. Цю пропозицію він прийняв.

По-четверте, залишаючись відданим соціал-демократичним переконанням, Старосольський гостро пережив заборону Української соціал-демократичної партії в Польщі у 1924 році. Після повернення до Львова він разом із Л. Ганкевичем, В. Темницьким та іншими діячами 1928 року ініціював відновлення її діяльності, активно включившись у суспільно-політичне життя українського суспільства міжвоєнної Польщі.

Напередодні повернення Старосольського не полишали сумніви щодо перспектив успішної роботи власної адвокатської канцелярії, з огляду на довоєнний досвід та, за його словами, «нездатність дивитися на життя суто “практично”». Здобувши визнання як адвокат, він не переслідував матеріальної вигоди. Колишній службовець його канцелярії О. Хом'як згадував, що професор майже повністю був залучений до політичних процесів, кількість яких була значною, тоді як оплачуваних справ – небагато; найчастіше він брався за захист тих, за кого не було кому заступитися [52, с. 382]. Цю рису характеру Старосольського – безкорисливість і людяну

доброту – з іронією відзначала й єврейська газета «Chwila», зауважуючи, що, попри успішну адвокатську практику, він так і не став власником маєтків [57].

Варто зазначити, що Провід УВО, залучаючи своїх рядових членів до кримінальних акцій, водночас демонстрував певну гуманність. За свідченням одного з провідних діячів УВО та ОУН В. Мартинця, для правового захисту обвинувачених у політичних процесах керівництво організації зазвичай запрошувало п'ятьох авторитетних українських адвокатів: д-ра М. Волошина, д-ра М. Глушкевича, д-ра Л. Панкевича, д-ра С. Шухевича та д-ра В. Старосольського. Оплата їхньої праці коливалася в межах від 50 до 100 доларів залежно від складності справи, що, за словами Мартинця, суттєво обтяжувало фінансові ресурси УВО [27, с. 241–242].

Час від часу до захисту залучалися також С. Шевчук, С. Біляк і С. Баран, однак найчастіше ролі оборонців виконували Л. Ганкевич, С. Шухевич та В. Старосольський. Вибір саме цих адвокатів був не випадковим: поєднуючи високий рівень професіоналізму, вони водночас належали до ідейних опонентів УВО. Так, Л. Ганкевич і В. Старосольський були членами УСДП, а М. Глушкевич – представником москвофільського середовища. Саме тому їхня присутність у залі суду сприймалася присяжними (переважно польського складу, за винятком одного-двох євреїв) значно прихильніше, ніж участь адвоката, пов'язаного з УНДО, яке в польському суспільстві підозрювали у співпраці з УВО та прихованому союзи з Німеччиною проти Другої Польської Республіки. Водночас провід ОУН згодом висловлював незадоволення діяльністю окремих адвокатів, зокрема Л. Ганкевича, якого звинувачували у використанні судової трибуни для поширення соціалістичних ідей [14, с. 104].

Для В. Старосольського участь у політичних судових процесах виходила далеко за межі суто фахових обов'язків. Його син Юрій зазначав, що саме політичні суди сформували у батька глибоке й тонке розуміння психологічних мотивацій молоді, породжених поєднанням патріотизму та

юнацького романтизму [49, с. 109]. Старосольський гостро співпереживав драмі обвинувачених. Відповідаючи на запитання, чому, будучи членом УСДП, яку ОУН відкрито критикувала, він береться за захист її членів, Старосольський наголошував: «Питання взаємин між ОУН і УСДП вирішуватимуться у власній державі, а нині для мене вони передусім українці» [52, с. 385]. У листі до сина Юрія він також підкреслював: «Український адвокат, хоче він того чи ні, змушений брати участь у публічному, а особливо політичному житті» [49, с. 97].

Першим масштабним політичним судовим процесом 1929 р. стала справа проти Василя Атаманчука та Івана Вербицького. В. Атаманчук (1901–1962) і І. Вербицький (1902), члени Української військової організації, колишні вояки Української галицької армії, були заарештовані й 13 березня 1928 р. у Львові засуджені до смертної кари за обвинуваченням в атентаті на шкільного куратора Станіслава Собінського. Однак після розгляду касаційних скарг адвокатів Найвищий суд у Варшаві скасував вирок і направив справу на повторне розслідування, оскільки обвинувачені фактично не були причетні до вбивства.

Повторний розгляд справи розпочався 28 січня 1929 р., про що повідомляв кореспондент газети «Діло». Як і під час першого процесу, захист В. Атаманчука здійснював д-р С. Шухевич, тоді як оборону І. Вербицького взяв на себе д-р В. Старосольський (Діло. 1929. 29 січ.). Нагадаємо, що С. Собінський (1872–1926) – польський державний службовець і куратор шкільної округи – був убитий 16 жовтня 1926 р. у Львові членами УВО Б. Підгайним і Р. Шухевичем як акт протесту проти політики полонізації освіти (так званого «Lex Grabski»).

Судовий процес тривав до 15 лютого 1929 р. і широко висвітлювався газетою «Діло», яка публікувала докладні репортажі під постійною рубрикою «В безконечній черзі...». Особливу увагу видання приділяло діяльності В. Старосольського як захисника І. Вербицького. Під час слідства обидва обвинувачені, зазнавши фізичного й психологічного тиску, підписали

зізнання у злочині, якого насправді не вчиняли. Саме ці зізнання стали ключовими для рішення суду присяжних: І. Вербицького було засуджено до смертної кари, а В. Атаманчука – до десяти років важкого ув'язнення.

Суд присяжних, що функціонував на теренах колишньої Австро-Угорської монархії (у Галичині), розглядав найтяжчі кримінальні та політичні злочини відповідно до чинного польського законодавства. Його склад формувався з дванадцяти осіб.

Захист подав касацію, і 10–11 червня 1929 р. справа знову слухалася у Найвищому суді у Варшаві за участі адвокатів Смяровського (Варшава), С. Шухевича та В. Старосольського. Суд підтвердив вирок В. Атаманчукові, а смертну кару І. Вербицькому замінив на п'ятнадцять років позбавлення волі (Діло. 1929. 13 черв., 28 лип.).

Наступним політичним процесом став суд над К. Огородником (23 роки, с. Фалиш, Стрийщина) та студентами Львівської політехніки Ю. Гошовським і С. Новицьким – членами УВО, обвинуваченими в поширенні агітаційних листівок організації. Цей процес став першим, пов'язаним із подіями листопада 1928 р., коли націоналістична молодь активно відзначала десятиріччя Листопадового чину 1918 р. Захист К. Огородника та Ю. Гошовського здійснював В. Старосольський, тоді як інтереси С. Новицького представляв Л. Ганкевич.

У своїй промові В. Старосольський заперечував наявність складу злочину державної зради, наполягаючи, що в найгіршому разі йдеться лише про порушення громадського порядку. Вироки були відносно м'якими: С. Новицького засуджено до одного року ув'язнення, Ю. Гошовського – до десяти місяців, а К. Огородника – до трьох місяців, які було зараховано як попереднє ув'язнення (Діло. 1929. 11, 20 берез.). У листопаді 1930 р. Ю. Гошовський знову постав перед судом у Львові, де його обороняв В. Старосольський; цього разу присяжні винесли вирок – три роки позбавлення волі за розповсюдження листівок УВО (Діло. 1930. 12 листопада).

Листопадові події 1928 р. стали також підґрунтям для другого великого політичного процесу 1929 р. над членами УВО – трьома студентами та чотирма студентками. Суд відбувався з 18 по 28 червня 1929 р. і широко висвітлювався газетою «Діло». Захист Марії Кравців, Марії Чижів і Софії Мойсеович здійснювали В. Старосольський і Л. Ганкевич; Жигмонта й Осипа Процишинів – С. Шевчук; Є. Сену та Марії Конрад – С. Шухевич. Підсудним інкримінували належність до УВО та діяльність, спрямовану на відокремлення Східної Галичини від Польщі.

22 червня під час слухань свідок обвинувачення, надкомісар політичної поліції С. Мітленер, висунув проти В. Старосольського звинувачення у нібито несвідомій співпраці з УВО, пов'язуючи це з його участю в ініціативному комітеті зі створення пам'ятних медалей для вояків УГА (Діло. 1929. 26 черв.).

Попри це, 28 червня 1929 р. трибунал повністю виправдав усіх підсудних. Цей вирок став значною перемогою сторони захисту й водночас останнім політичним процесом над членами УВО, у якому ніхто не зазнав покарання. Важливу роль у цьому відіграла принципова й гідна поведінка обвинувачених, які не визнали вини та не дали жодних викривальних свідчень. Особливе враження справила мужність студенток, які відкрито декларували свої переконання, чим викликали симпатію як у публіки й журналістів, так і серед присяжних. Саме тому вирoki щодо жінок – членкинь УВО – у подальших процесах були значно м'якшими.

6 березня 1929 року Львів сколихнула новина про напад на поштаря Ф. Кохановського, внаслідок якого загинув член УВО, студент права Я. Любович. Під час втечі з місця злочину поліція затримала 20-річного Р. Мицика, також члена УВО і студента права Львівського університету, який під тиском катувань зізнався у плані нападу. 15 березня 1929 року у Львові відбувся так званий «наглий» суд над ним. Цей вид суду був введений на підставі розпорядження Президента Речі Посполитої від 19 березня 1928 року щодо злочинів з ознаками бандитизму. Слідство проводив прокурор,

який протягом 21 дня з моменту скоєння злочину мав висунути акт обвинувачення. Вчинки, що каралися б на звичайному процесі тяжким вироком (10–15 років), на «наглому» суді могли призвести до смертної кари, інші – до 10–15 років позбавлення волі.

Адвокатами Р. Мицика були В. Старосольський і С. Шухевич. Мицик разом із Любовичем і Полею Бронфман (псевдонім української студентки, дочки професора М. Кордуби) виконували наказ Проводу УВО щодо нападу на поштаря з метою викрадення грошей. Проте психологічна стійкість молодих нападників не витримала, і операція зазнала провалу. Газета «Діло» зазначала: «Оборонець В. Старосольський у довшій промові підкреслював пом'якшуючі обставини і просив призначити обвинуваченому покарання, яке не зруйнувало б його молоде життя» (Діло. 1929. 17 берез.). Вирок – 7 років «важкої» тюрми – вважався м'яким. Пізніше Р. Мицик, який з 1928 року був членом УВО та активним діячем ОУН, організатором і директором Промбанку у Львові (1936–1939), згадував: «Мене засудили на 7 років тюрми. Казали, що завдяки добрій обороні вирок був досить лагідний... Під час мого перебування у в'язниці професор Старосольський відвідував мене, і ці відвідини залишилися найкращим спогадом» [191, с. 375].

Першим значним політичним процесом 1930 року став суд у Львові над дев'ятьма молодими українцями (16–25 років), селянами з села Вербіж (Сокальський район), який тривав 21–24 січня 1930 року (Діло. 1930. 22–26 січ.). Прокурор звинуватив підсудних у належності до УВО, а Г. Покидька – у вбивстві з політичних мотивів за наказом Г. Шимківа, організатора УВО у селі Вербіж. Захист здійснювали Л. Ганкевич, І. Волошин і В. Старосольський. Підсудні спочатку зізнавалися під тиском побоїв поліції, але на суді все заперечували. В. Старосольський доводив, що параграф 58 про державну зраду, за яким їх обвинувачували, є анахронізмом і охоплює різноманітні правопорушення. Газета «Діло» писала, що завдяки майстерній обороні адвокатів суд присяжних відкинув звинувачення у державній зраді (§ 58) і перекваліфікував його на порушення публічного спокою та

приналежність до таємних організацій (Діло. 1930. 26 січ.). Головного обвинуваченого Г. Покидька засудили до 7 років ув'язнення, одного звільнили, решту – від трьох років до восьми місяців (п'ять осіб).

18 червня та 30 вересня 1930 року В. Старосольський захищав членів УВО В. Шабана і Г. Тюна, звинувачених у державній зраді та належності до УВО, перед судом присяжних у Львові. В. Шабана засудили на 4 роки, а Г. Тюна – на 3 роки ув'язнення (Діло. 1930. 21 черв., 2 жовт.).

Окрім процесів над членами УВО, В. Старосольський брав участь у захисті інших українських політичних діячів, зокрема о. М. Кушкевича, В. Кохана, С. Біляка та І. Ліщинського у 1930–1931 роках.

У 1930 році режим Пілсудського розпочав серію арештів колишніх послів польського сейму та сенату, серед яких були й українці, зокрема члени УНДО. Першим політичним процесом над колишнім українським послом став суд над В. Коханом – членом УНДО, кооперативним і громадсько-політичним діячем Сокальщини, який у 1928–1930 рр. обіймав посаду посла від УНДО, а пізніше був діячем Фронту Національної Єдності та емігрував до Канади. Суд відбувся у Львові перед трибуналом присяжних з 17 по 20 лютого 1931 року (Діло. 1931. 19, 21, 22 лют.). Прокуратура, спираючись на поліцейські доноси, звинуватила його у державній зраді (§ 58) та порушенні публічного спокою (§ 65) через виступи перед українцями у Рава-Руській та інших населених пунктах, де він закликав до збройного повстання проти Польщі та утворення незалежної української держави. Захист здійснювали В. Старосольський, С. Шухевич і С. Біляк, проте трибунал дозволяв виступ лише одному адвокату – В. Старосольському. Другий суд над Коханом відбувся 7 вересня 1931 року, після якого його засудили на 4 місяці ув'язнення. Всі обвинувачення він заперечив і просив суд присяжних визначити легку міру покарання, адже його провина полягала лише в служінні своєму народові. Вирок із урахуванням слідчого арешту склав три місяці, після чого Кохан вийшов на волю.

Наступним процесом став суд над Степаном Біляком, послом від УНДО до польського сейму, який проходив у Львові з 2 по 5 березня 1931 року (Діло. 1931. 4, 7 берез.). Адвокатами Біляка були Л. Ганкевич, О. Марітчак і В. Старосольський. Підсудного звинувачували у порушенні публічного спокою (§ 65) через заклики до визволення українського народу з-під польського панування під час виступів у селах Городеччини. Завдяки ефективній обороні адвокатів, Біляка після тривалого арешту звільнили від покарання (Діло. 1931. 7 берез.).

Особливого розголосу набув процес над Іваном Ліщинським (1880–1941), учителем, головою Організації українців Львова (1923–1929) та послом польського сейму від УНДО (1928–1930 рр.). Його арештували 12 вересня 1930 року, і він два місяці перебував у Брестській тюрмі разом із більшістю колишніх українських послів від УНДО (Д. Левицький, В. Мудрий, Д. Паліїв та ін.). Протягом 1931 року Ліщинського судили тричі – у Львові, Рівному та Варшаві. Суд у Львові тривав з 15 по 22 квітня 1931 року (Діло. 1931. 17–19, 21, 22 квіт.). Захист здійснювали С. Шухевич, Я. Олесницький, В. Загайкевич, С. Біляк, А. Горбачевський, О. Марітчак і В. Старосольський. Прокуратура звинувачувала Ліщинського у державній зраді та порушенні публічного спокою на території Львівського воєводства у 1928–1929 роках через заклики до боротьби за відокремлення південно-східних земель від Польщі, бойкот польських шкіл та опір владі. Завдяки активній обороні С. Шухевича та В. Старосольського суд присяжних скасував обвинувачення у державній зраді та підтвердив лише порушення публічного спокою. Вирок – 6 місяців, із зарахуванням 8 місяців слідчого арешту, тож Ліщинський був звільнений. У подяці адвокатам він писав: «...і д-ру В. Старосольському, що з малими перервами (через голодівку українських політичних в'язнів) брав дуже діяльну участь у цілій розправі» (Діло. 1931. 26 квіт.).

На 1931 рік припала найбільша кількість політичних процесів у міжвоєнній Польщі. Судили не лише українських політичних діячів, але й

членів ОУН, яких обвинувачували у підпалах, пограбуваннях, розповсюдженні журналу «Сурма» та, систематично, у державній зраді (§ 58). Протягом лютого–листопада 1931 року політичні процеси відбувалися майже щодня. У цьому ж році В. Старосольський, крім чотирьох справ, пов'язаних із захистом політичних діячів, брав участь у десяти процесах щодо підпалів та у семи – за приналежність до ОУН і УВО, тобто в усіх значних політичних процесах.

У справах проти організаторів і учасників саботажних акцій прокуратура звинувачувала підсудних у державній зраді (§ 58) та підпалах. Як спеціаліст із цього параграфа кримінального кодексу, В. Старосольський приділяв йому особливу увагу. Завдяки ефективній обороні лише двом із десяти підсудних, які визнавали свою вину, було підтверджено склад злочину державної зради. Більшість підсудних становила молодь – учні гімназій, студенти та селяни віком від 17 до 26 років, які під тиском катувань зізнавалися у провині.

На двох процесах захисникам (постійно С. Шухевич і В. Старосольський, чергувалися Л. Ганкевич і С. Шевчук) вдалося домогтися повного звільнення всіх учасників; на п'яти – більшості підсудних, засуджено лише організаторів; на трьох процесах, через визнання вини під час слідства, трибунал виніс суворі вироки організаторам підпалів (від 8 до 12 років ув'язнення). У промовах В. Старосольський аналізував мотиви організації саботажних акцій, наголошуючи: «Але месть родить месть! Зло родить нове зло» (Діло. 1931. 17 лют.). Газета «Діло» уважно висвітлювала ці процеси, публікуючи звіти з кожного судового засідання (1931. 25, 27 січ., 12, 15, 17 лют., 3, 26–31 бер., 2–4 квіт., 8–10 трав., 7–12 черв., 24–30 верес., 14–18 жовт.). Журналіст О. Бабій відзначав: «Оборонець д-р Старосольський у своїй промові, повній глибоких, життєвих прав, віддав знаменито душу обвинувачених та атмосферу минулорічних підпалів» (Діло. 1931. 30 верес.).

Одним із найбільш резонансних процесів над членами ОУН став суд у Львові над Б. Кравцівим, З. Пеленським, З. Книшем, Ю. Дачишином та

іншими (усього 14 осіб). Слідство тривало понад рік, а судовий процес відбувався з 19 жовтня до 26 листопада 1931 року (30 днів) (Діло. 1931. 21–25, 28–31 жовт., 1, 3–8, 10–15, 17–21, 25–28 лист.). Підсудних розподілили на дві групи: першу – Б. Кравців (поет, журналіст, член НТШ, УВО, голова Союзу української націоналістичної молоді 1928–1929 рр., емігрував до США), брати Процишини, З. Пеленський (журналіст, редактор «Українського голосу», член УВО та ОУН) та ще троє осіб – звинуватили у поширенні ідеології ОУН і УВО та шпигунстві; другу – Ю. Дачишин, З. Книш (публіцист, журналіст, бойовий референт УВО, згодом член Проводу ОУН групи А. Мельника, емігрував до Канади, організатор замаху на поштаря у Львові в березні 1929 р.), Максимюк, Ю. Козакевич та ще троє осіб – у нападі на поштову машину під Бібркою 30 липня 1930 р., унаслідок якого загинули поліцейський і один із нападників. Двом першим інкримінували вбивство з метою пограбування, решту – співучасть. В усіх підсудних прокуратура також висунула звинувачення у державній зраді.

Ю. Дачишин, під впливом побоїв, визнав належність до УВО та участь у нападі, а також назвав причетними Б. Кравціва і З. Книша, які заперечували свою провину. Під час слідства він кілька разів намагався покінчити з життям, так само як і Ю. Козакевич. Оборона намагалася вилучити ці свідчення з акта прокурора, проте безуспішно. На десятий день процесу журналіст «Діла» зазначав: «Перша декада цього великого процесу не прояснила багатьох темних або неясних місць з акта обвинувачення, а ще більше їх заплутала» (Діло. 1931. 1 листоп.). Особливо активний захист вівся щодо журналіста З. Пеленського: В. Старосольський доводив, що редактор «Українського голосу» діяв у межах легальної націоналістичної діяльності, заперечуючи твердження прокуратури про те, що газета була органом підпільного проводу ОУН. За оцінкою американського історика Т. Гунчака, завдяки наполегливості та винахідливості З. Пеленського ОУН змогла заснувати власний легальний часопис «Український голос» (1929–1932), що

зробив значний внесок у поширення націоналістичної ідеології у Західній Україні [9, с. 218].

Головним речником захисту у цьому процесі виступав В. Старосольський. Журналіст О. Бабій у своєму звіті за 19 листопада зазначав, що «у довгих правничих викладках, підкріплених влучними життєвими прикладами та цитатами з праць видатних кримінологів, Старосольський висвітлював абсолютно необґрунтовану і відкинуту у праві ідеальну сполуку проступків (до державної зради додано навмисне вбивство з метою пограбування)... Ці глибокі висновки оборонця всі присутні слухали з незвичайним зацікавленням» (Діло. 1931. 21 листоп.).

У останні дні процесу, за повідомленням «Діла», зросло суспільне зацікавлення, найбільшу увагу привертали «дуже змістовні й ретельно продумані промови прокурора та оборонців» (Діло. 1931. 26 лист.). Вироки були суворими: Дачишина засуджено до смертної кари (згодом президентом Речі Посполитої замінено на 20 років ув'язнення), Максимюка – до 15 років, З. Книша – до 8 років, Пеленського і Кравціва – до 3 років. Шістьох підсудних звільнено. На рішення суду присяжних, як і в інших процесах восени 1931 р., значний вплив мали терористичні акти ОУН, зокрема напад на пошту в Трускавці (8 серпня 1931 р.) та вбивство Т. Голуфка (29 серпня 1931 р.), що зумовило жорсткіші вирoki порівняно з попередніми справами.

Окрім політичних процесів, В. Старосольський брав участь у захисті українських селян, установ і діячів у кримінальних справах польської влади, які мали соціальний та національний характер переслідування. Так, «Діло» повідомляло 15 березня 1929 р.: «Епілог забави хлопців-пастухів перед судом присяглих у Львові». Сім сільських пастухів із с. Домашів та Рава-Руська, звинувачених у грабунку Арона Кіка (28 жовтня 1928 р.), були звільнені завдяки захисту В. Старосольського.

З 10 до 24 травня 1929 р. у Львові тривав процес над українськими селянами із с. Батятичі (тепер Львівський район). Газета «Діло» підкреслювала соціально-економічний характер справи та складне становище

українського села: «Процес має соціально-економічну основу і відзеркалює дуже яскраво тяжке та невідрадне положення українського села» (Діло. 1929. 12 трав.). Унаслідок конфлікту між селянами та фірмою, який придушила поліція, загинуло четверо селян, десятки отримали поранення. У суді звинувачено 46 селян і селянок, яких захищали В. Старосольський, М. Заєць і Т. Стефанович. Захист ґрунтувався на запереченні свідчень поліції, яка звинувачувала селян у конфлікті. Суд присяжних визнав винними 40 осіб, шістьох звільнив.

Ще одним показовим процесом, який засвідчив соціальне та національне гноблення українців у Другій Польській Республіці, став суд над дирекцією «Українбанку» в Луцьку (26 листопада 1929 р. із перервами та 1 березня 1930 р.). Підсудних, зокрема О. Ковалевського (кооператор, засновник та голова української народно-республіканської партії 1919 р., міністр землеробства УНР 1920 р., директор «Українбанку» в Луцьку, арештований більшовиками 1939 р.), прокурор звинуватив у порушенні статуту банку та незаконних трансакціях. Захист здійснювали В. Старосольський та П. Вержиковський (Луцьк). Процес викликав значний суспільний резонанс: польська преса («Słowo Polskie», «Ilustrowany Kurier Codzienny» тощо) звинувачувала дирекцію у сепаратизмі та «ундівстві». Дії адвокатів здобули прихильність української громадськості. О. Лучанин писав: «Виходячи з суду, українці відзначали надзвичайний такт оборонців – Старосольського, Вержиковського і Багриновського, які... з великою гідністю захищали українську інституцію» (Діло. 1929. 3 груд.). Завдяки професіоналізму захисників і вдалим промовам, які «сказані з надзвичайною експресією, майстерно й побудовані на залізній аргументації, були вислухані судом, прокуратурою та присутньою публікою з напруженою увагою», дирекцію банку було звільнено (Діло. 1930. 11 берез.).

У межах адвокатської діяльності В. Старосольський здійснював правовий захист політичних в'язнів і опікувався їхнім перебуванням у тюрмах. Так, під час голодування українських політичних в'язнів у

«Бригідках» (17–21 квітня 1931 р.; 60 осіб) кореспондент «Діла» повідомляв, що Л. Ганкевич та В. Старосольський провели кількогадинну конференцію з питань захисту ув'язнених (Діло. 1931. 21 квіт.). Про опіку над політичними в'язнями свідчать численні повідомлення «Діла», у яких колишні ув'язнені висловлювали вдячність Старосольському (Діло. 1930. 26 груд.; 1931. 22 лют., 6, 12 трав.).

У 1931 р. із запровадженням у Польщі нового тюремного регламенту, який зрівнював у правах політичних і кримінальних ув'язнених, газета «Діло» запропонувала відомим українським правникам анкету щодо цієї проблеми (Діло. 1931. 1 жовт.). У відповіді В. Старосольський зазначав, що регламент не вирішує нагальної проблеми, оскільки скасовує навіть попередній стан, який хоч і не повністю, але забезпечував політичним в'язням окреме становище («Голос доктора В. Старосольського». Діло. 1931. 2 жовт.).

Того ж року Старосольський домогся звільнення під заставу провідних українських політиків, зокрема голови УНДО та посла до польського сейму Д. Левицького (15 липня) і члена Проводу УНДО та УВО, посла Д. Паліїва (3 вересня) (Діло. 1931. 17 лип., 5 верес.). Останній, за допомогою Старосольського, також виграв судовий процес проти редактора газети «Слово Польське» В. Скржичинського, який за наклеп і образи честі Д. Паліїва був засуджений до одного місяця ув'язнення (Діло. 1931. 19 лист.).

Період 1932–1934 рр. характеризувався апогеєм антипольських терористичних акцій ОУН, включно з нападом на пошту в Городку та вбивствами А. Майлова, Б. Перацького та інших, що спричинило масові арешти українців і збільшення кількості політичних процесів. У подальші роки існування Другої Речі Посполитої ОУН, втративши значну частину рядових членів та провідників (особливо після Варшавського процесу 1935–1936 рр.), не могла проводити подібні акції. Крім того, у 1935 р. розпочалася так звана «152 нормалізація» українсько-польських відносин [45, с. 199],

ініційована українським легальним політичним табором, проти якої ОУН вела боротьбу.

«Діло» втратило власного кореспондента з львівського суду О. Бабія після його арешту в листопаді 1931 р. Переважна більшість повідомлень про судові процеси публікувалася без підпису або під криптонімом а. к. (Анатолій Курдидик, який у цей час був кореспондентом «Неділі» у Львівському окружному суді; його звіти публікувало також «Діло»). Попри офіційну позицію «Діла» щодо ОУН, загальний тон публікацій про політичні процеси був прихильний (у межах, дозволених польською цензурою) до підсудних; автори співчували їм та часто відзначали їхню гідну поведінку в суді. Газета підкреслювала, що висвітлювати політичні процеси було особливо складно через політичну ситуацію та сувору заборону критики судових присудів, що значно ускладнювало свободу висловлювання для української преси порівняно з польською (Діло. 1932. 29 трав.).

У 1928–1939 рр. В. Старосольський брав активну участь у політичних процесах, що переважно відбувалися у Львівському окружному суді, а також інколи – у судах Перемишля, Станиславова (нині м. Івано-Франківськ) та Рівного. Крім того, він захищав підзахисних у справах, які розглядалися перед Найвищим судом у Варшаві. У більшості процесів його постійними напарниками були відомі західноукраїнські адвокати та політичні діячі С. Шухевич і Л. Ганкевич. Основними клієнтами В. Старосольського в цей період були члени ОУН, яких польська прокуратура зазвичай звинувачувала у державній зраді.

Варто зазначити, що з 1 вересня 1932 р. у Польщі набрав чинності новий Кримінальний кодекс, який значно розширював кваліфікацію протидержавної провини та передбачав суворіші покарання, аж до смертної кари (Діло. 1932. 2 жовт.). Це надало польській владі широкі можливості для переслідування опонентів, зокрема ОУН, яку звинувачували у підготовці збройного повстання з метою від'єднання південно-східних земель від Польщі та приєднання їх до майбутньої української держави.

Діяльність В. Старосольського як видатного правника і спеціаліста зі злочинів державної зради була спрямована на мінімізацію покарань для своїх підзахисних. Це вимагало від нього високого рівня професіоналізму, а також моральної і фізичної витривалості. Попри його принципову позицію проти методів терору («з методами терору ми не погоджуємось»; Діло. 1933. 25 черв.), Старосольський глибоко переживав долю своїх підзахисних.

Польська влада також не толерувала українських адвокатів. Так, 28 жовтня 1933 р. львівська поліція провела обшуки в канцеляріях Старосольського та інших адвокатів, вилучивши приватні листи й видання, а згодом арештувала його синів (Діло. 1933. 30 жовт.). Під час політичного процесу в Самборі (вересень–жовтень 1933 р.) інформатор польської поліції Р. Барановський заявив про нібито членство Старосольського в Сенаті ОУН та надання допомоги політичним в'язням у втечі й передачі зброї, що Старосольський спростував у заяві для «Діла» (Діло. 1933. 5 жовт.).

Також польська прокуратура звинувачувала українських адвокатів в організації комітету опіки над політичними в'язнями. Старосольський у відповідь зазначав, що як громадянин України він має обов'язок опікуватися політичними в'язнями, хоча й не підтримує дій самих ув'язнених (Діло. 1934. 19 лип.).

Політичні процеси у цей період стали, за словами «Діла», «явищем буденним, ба навіть масовим» (Діло. 1934. 11 серп.). У 1932 р. Старосольський взяв участь у одинадцяти процесах, захищаючи 16 підсудних, з яких п'ятеро були звільнені. Він постійно пропонував перекваліфікувати обвинувачення з безпосередньої участі у державній зраді на приналежність до організації, що готувала державну зраду, аргументуючи це з правового боку та посиляючись на класичні праці з кримінального права (Діло. 1933. 23 черв.; 1934. 14 бер.). Завдяки майстерності Старосольського та переконливості його промов (Діло. 1933. 15 трав.) судді й присяжні часто заперечували вину підзахисних у державній зраді. Переважно їх засуджували за другорядні правопорушення – зберігання й поширення нелегальної

літератури ОУН, порушення громадського спокою тощо – із термінами покарання від кількох тижнів до кількох років, за винятком збройних нападів та вбивств, які підпадали під кримінальні статті.

Польська влада переслідувала не лише членів ОУН, а й українських політичних і громадських діячів. Так, одним із процесів над колишніми послами до польського Сейму був суд над О. Когутом (Львів, 7–10 березня 1932 р.), про який «Діло» повідомляло під заголовком «Новий політичний процес» (Діло. 1932. 9–12 берез.). Прокуратура висувала обвинувачення в закликах до ненависті проти польської держави, опорі поліції та порушенні громадського спокою. Старосольський у промові підкреслив важливість цього процесу, відзначаючи, що сам обвинувачений виступає як захисник порушеного права. Суд засудив О. Когута до 1,5 року позбавлення волі. Після апеляції до Найвищого суду у Варшаві, який відправив справу на повторний розгляд (14 листопада 1932 р.), адвокатам вдалося зменшити вирок до п'яти місяців із відтермінуванням на п'ять років (Діло. 1932. 16–17 лист.).

13 червня 1932 р. у Львові розпочався черговий судовий процес проти колишнього посла, журналіста та редактора Дмитра Паліїва – політичного й військового діяча, одного із засновників УВО та члена її Начальної Команди (Діло. 1932. 15–19, 22 черв.). Йому інкримінували порушення громадського порядку та пропагування ідеї українсько-німецького союзу проти Польщі, викладеної у брошурі «Ukraine unter Fremdherrschaft». Захист здійснювали адвокати В. Старосольський і С. Витвицький (Діло. 1932. 15 черв.). Первісний вирок – три роки ув'язнення – був скасований апеляційною інстанцією. Під час повторного розгляду справи 21 березня 1933 р. у Львові В. Старосольський своєю відомою промовою домігся скорочення терміну покарання до півтора року. З огляду на вже відбуті 14 місяців слідчого ув'язнення засудженому залишалося перебувати у тюрмі лише чотири місяці (Діло. 1933. 23 січ.).

5 вересня 1932 р. у Львові перед судом присяжних розпочався гучний процес проти шести провідних діячів ОУН – учасників Віденського конгресу організації: З. Пеленського, О. Бойдуника, О. Бабія, Є. Зибликевича, Ю. Вассіяна (ідеолога й одного із засновників ОУН) та С. Ленкавського – політичного діяча, публіциста й автора «Декалогу» (Діло. 1932. 7, 8, 11, 13 верес.). Ю. Вассіяна і С. Ленкавського захищав В. Старосольський (Діло. 1932. 7 верес.). Обвинувачення стверджувало, що підсудні, беручи активну участь у роботі Першого Конгресу Українських Націоналістів у Відні та у створенні ОУН, вчинили акт державної зради. У своїй промові В. Старосольський довів невідповідність формулювання питання, поставленого трибуналом, змістові обвинувального акту, детально проаналізував норми кримінального законодавства щодо державної зради й участі в її підготовці та вказав на неправомірне застосування судом відповідного параграфа на шкоду підсудним. Попри це його клієнти були засуджені до чотирьох років позбавлення волі з урахуванням часу перебування під слідством (з листопада 1931 р.). Як зазначав кореспондент «Діла», суворість вироку справила гнітюче враження навіть на опонентів ОУН та її ідеології (Діло. 1932. 11, 13 верес.).

16 січня 1933 р. у Варшаві Найвищий суд розглянув цю справу в касаційному порядку. Оборону здійснювали В. Старосольський і С. Біляк, які виголосили змістовні й аргументовані промови, наполягаючи на зміні правової кваліфікації звинувачення. Проте Найвищий суд залишив вирок львівського суду без змін, що викликало значний резонанс у варшавських журналістських колах через надзвичайно суворе покарання журналістів за участь у Конгресі ОУН (Діло. 1933. 19 січ.).

Особливо драматичним і резонансним став політичний процес, що відбувався 17–22 грудня 1932 р. у справі нападу на пошту в Городку. 30 листопада 1932 р. група членів ОУН – Ю. Березинський, В. Білас, Д. Данилишин, М. Жураківський та інші (загалом 12 осіб) – за рішенням Проводу ОУН здійснила збройний напад на поштове відділення у м. Городок

Ягайлонський (нині – Городок Львівської області) з метою здобуття коштів для організаційної діяльності. У ході акції двоє учасників загинули, трьох було заарештовано, а семеро залишилися невстановленими для польської поліції. Незважаючи на різке засудження цієї акції з боку редакції, газета «Діло» докладно висвітлювала перебіг судового процесу (Діло. 1932. 17–25 груд.).

Так званий «наглий» (доразовий) суд розпочався 17 грудня 1932 р. у Львові над В. Біласом, Д. Данилишиним, М. Жураківським і З. Коссаком, яких обвинувачували в організації та здійсненні нападу на пошту в Городку, вбивстві поліцейського в Глинній Наварії та замаху на Т. Голувка. За спостереженням журналіста «Діла», цей процес став одним із наймасштабніших політичних судових розглядів, які коли-небудь відбувалися в залі судових засідань на вул. Баторія у Львові (Діло. 1932. 19 груд.).

Захист обвинувачених здійснювали провідні адвокати: В. Старосольський (за участю О. Марітчака) – у справі В. Біласа, С. Шухевич і К. Паньківський – Д. Данилишина, Л. Ганкевич – М. Жураківського, М. Глушкевич – З. Коссака. За спогадами О. Марітчака, ключову роль серед оборонців відігравав саме В. Старосольський, відомий як видатний теоретик права й адвокат у кримінальних справах. Його провідну позицію у процесі підкреслювала і польська преса (*Kurjer Poranny*. 1932. 22 grudnia). Прокуратура вимагала для чотирьох підсудних найвищої міри покарання – смертної кари, що ставило перед адвокатами надзвичайно складне завдання – врятувати життя обвинувачених.

Становище В. Старосольського у справі В. Біласа ускладнювалося тим, що під час слідства останній, не витримавши тортур, визнав свою участь не лише в нападі на пошту та вбивстві поліцейського, але й у замаху на Т. Голувка, сподіваючись уникнути «наглого» суду. Водночас у суді він ці свідчення заперечував (Діло. 1932. 19 груд.). Крім того, обвинувачення

спиралося на покази члена ОУН І. Мотики, організатора дрогобицької боївки, який підтверджував вину підсудних.

Під час допиту цього свідка В. Старосольський, за повідомленням «Діла», виявив сильне емоційне напруження, пояснивши трибуналу, що існують обставини, які не можуть не вивести людину з рівноваги (Діло. 1932. 21 груд.). Як згадував С. Шухевич, захисники усвідомлювали неминучість смертного вироку для В. Біласа і Д. Данилишина, тому вирішили вибудувати оборону так, аби обвинувачені постали перед судом як особистості високого морального масштабу.

Вироком трибуналу було призначено три смертні кари, тоді як справу З. Коссака передано на розгляд звичайного суду (його життя, за даними Проводу ОУН, було врятовано завдяки підкупу судді). В. Старосольський від імені всіх оборонців подав клопотання до Президента Польщі про помилування, однак прохання було відхилене щодо В. Біласа і Д. Данилишина; М. Жураківському смертну кару замінили на 15 років важкої тюрми (Діло. 1932. 24 груд.).

Про напружену атмосферу цього суду свідчить анонімний лист із погрозами та образами, надісланий В. Старосольському. «Діло» повідомляло про цей інцидент, наголошуючи, що саме промова Старосольського – одного з найбільш авторитетних і фахово підготовлених адвокатів та науковців-юристів у Польщі – викликала в польській пресі високу оцінку як взірць риторичної майстерності, правової аргументації та національно-політичної позиції (Діло. 1932. 25 груд.).

Низка політичних судових процесів тривала й у 1933 р. Упродовж цього року В. Старосольський узяв участь у дев'яти процесах (серед них – справа проти комуністів у Рівному в березні 1933 р.), у яких загалом захищав близько 48 обвинувачених; 17 із них було виправдано. Того ж року він виступав оборонцем у двох так званих «наглих» судах. Перший із них відбувся 25 жовтня 1933 р. у справі члена ОУН С. Мадя, який під час замаху на львівського куратора Годанського поранив поліцейського; за вироком суду

його було засуджено до довічного ув'язнення (Діло. 1933. 27 жовт.). Другий «наглий» суд розпочався 30 жовтня 1933 р. і стосувався М. Лемика – політичного діяча, члена ОУН з 1932 р., студента математично-природничого факультету Львівського університету. 21 жовтня 1933 р. за наказом Проводу ОУН і С. Бандери він убив начальника канцелярії консульства СРСР у Львові А. Майлова (за окремими даними – емісара радянських спецслужб) як акт протесту проти штучно організованого радянською владою голоду 1932–1933 рр. в Україні. З початком Другої світової війни М. Лемика було звільнено з ув'язнення; згодом він став одним із організаторів Похідних груп ОУН та їхньої діяльності на українських землях, а в жовтні 1941 р. був заарештований і розстріляний гестапо.

До участі в захисті М. Лемика зголосилися практично всі провідні українські адвокати – К. Левицький, С. Федак, С. Шухевич, В. Старосольський та інші. Проте прокурор виступив проти такої кількості оборонців, трактуючи це як демонстративний крок. У відповідь В. Старосольський заявив протест, наголосивши, що адвокати з'явилися не для демонстрації, а задля виконання професійного й громадянського обов'язку перед українським суспільством. У результаті трибунал дозволив участь лише двох захисників – С. Шухевича і В. Старосольського (його заступником був С. Біляк).

Під час судового розгляду В. Старосольський намагався через допит підсудного з'ясувати обставини політичних репресій у УРСР, однак голова трибуналу послідовно відхиляв такі запитання, кваліфікуючи їх як «політичні провокації». Аналогічно було відхилено і клопотання захисту про виклик додаткових свідків. Прокурор мотивував це небажанням допустити «демонстрацію», на що В. Старосольський заперечив, що йдеться не про публічний жест, а про доведення психічного стану підсудного, який міг сформуватися під впливом обставин і спонукати його до відчайдушного вчинку. Усі пропозиції оборони трибунал відкинув. У своїй заключній промові В. Старосольський зазначив, що це був найтрагічніший судовий

процес із усіх, у яких йому доводилося брати участь як адвокатові (Діло. 1933. 1 лист.).

Польська влада фактично унеможливила використання судової трибуни для з'ясування реального становища в УРСР, привернення уваги громадськості до Голодомору та масштабів репресій проти українців у СРСР, на що розраховувала ОУН. Прокурор прямо заявив, що такі спроби можуть зашкодити польсько-радянським відносинам, які на той момент «успішно налагоджувалися» (Діло. 1933. 1 лист.). М. Лемика було засуджено до смертної кари, згодом заміненої на довічне ув'язнення. Участь у його захисті В. Старосольського, одного з провідних діячів УСДП, спричинила суперечливу реакцію в лівих політичних колах Польщі. Зокрема, бундівська газета «Volkszeitung» різко критикувала цей факт, стверджуючи, що українці безпідставно звинувачують СРСР у голоді в Україні (Діло. 1934. 25 січ.).

У 1934 р. В. Старосольський виступав оборонцем у десяти політичних процесах проти членів ОУН та осіб, які їм симпатизували (загалом 18 обвинувачених, із яких двох було звільнено). Характерною рисою судових розглядів цього періоду стало помітне зростання кількості жінок серед підсудних, переважно студенток учительських семінарій [14, с. 113].

Кульмінація політичних процесів проти українського націоналістичного підпілля припала на середину 1930-х років і була пов'язана з проведенням двох масштабних судових розглядів – так званих «гранд-процесів»: Варшавського (1935 р.) та Львівського (1936 р.). На лаві підсудних опинилися провідні діячі ОУН, зокрема С. Бандера і М. Лебедь, яких польська влада звинувачувала в організації та здійсненні в червні 1934 р. замаху на міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького. Варшавський процес розпочався 18 листопада 1935 р. Через те, що польська прокуратура викликала В. Старосольського і С. Шухевича як свідків, вони були позбавлені можливості виступати в ролі захисників. Водночас В. Старосольський залишався активно залученим до перебігу процесу,

виконуючи функції неофіційного радника українських адвокатів [14, с. 114–115].

Про його авторитет свідчить лист Л. Ганкевича, який повідомляв, що в журналістських колах Варшави багато знайомих цікавилися відсутністю Старосольського на лаві оборони. Кореспондент «Діла» Іван Кедрин, оцінюючи виступ В. Старосольського як свідка на Варшавському процесі, зазначав, що саме він репрезентував найвищий рівень свідчень, уперше ввівши до судового дискурсу питання української реальності в Польщі, проблем еміграції та культури [20, с. 329]. У приватному листі з Варшави Кедрин наголошував, що свідчення Старосольського справили надзвичайно позитивне враження як виступ ученого, політика й одного з найавторитетніших представників української адвокатури [19].

Листування Л. Ганкевича та І. Кедрини зі Старосольським дає підстави вважати, що після завершення допиту як свідка він планував долучитися до складу оборони. Проте з причин, які залишилися невідомими, він зрештою відмовився від участі у Варшавському процесі. Це викликало розчарування в українських журналістських колах, оскільки, як зауважував І. Кедрин, подальша участь захисту без провідних українських адвокатів могла негативно позначитися на авторитеті української палестри в очах іноземної преси.

Львівський процес став логічним продовженням Варшавського і розпочався у травні 1936 р. (Діло. 1936. 26 трав.). У цьому судовому розгляді В. Старосольський узяв безпосередню й активну участь, виступаючи адвокатом Я. Стецька, Д. Федака, В. Яніва та інших обвинувачених. Важливість інформаційного аспекту й суспільно-комунікаційного ефекту політичних процесів яскраво засвідчують взаємини між польською владою, прокуратурою та пресою. Прокуратура наполягала на закритому характері слухань, однак українським адвокатам за активної позиції В. Старосольського вдалося домогтися відкритого процесу (Діло. 1936. 28

трав.), що сприяло налагодженню комунікації між оборонцями та українським суспільством.

Водночас польська влада продовжувала обмежувати публічність судового розгляду й контроль над інформаційними потоками. З її ініціативи було проведено дві спеціальні наради з представниками преси. Під час першої львівський воєводський уряд попередив редакції про можливі конфіскації видань у разі вибіркового або тенденційного висвітлення процесу (Діло. 1938. 29 трав.). Друга зустріч відбулася напередодні заключних промов сторін, на якій влада висловила побажання щодо форми й обсягу реферування виступів прокурора та захисників (Діло. 1938. 20 черв.). У відповідь редакція «Діла» погодилася обмежитися поданням ключових тез із промов сторін.

Дослідник І. Гловацький слушно підкреслює важливу роль преси в діяльності українських адвокатів під час політичних процесів у міжвоєнній Польщі, зазначаючи, що систематичне стеження за українською, польською та єврейською періодикою мало істотне значення для успішного ведення кримінальних справ, дозволяючи захисникам відстежувати громадську й політичну реакцію на обвинувачення та використовувати ці матеріали як цінне джерело для побудови оборони [6, с. 201].

Загалом на Львівському процесі В. Старосольський домігся для своїх підзахисних порівняно м'яких вироків. Його правозахисна діяльність у межах політичних судових процесів у міжвоєнній Польщі засвідчила ефективне протистояння державному обвинуваченню, що в низці випадків дозволило врятувати молодих українців від надмірно суворих покарань, а іноді – й від смертної кари [52, с. 383].

Характерну оцінку атмосфері таких процесів залишив польський націонал-демократичний політик К. Грабик, який у другій половині 1920-х років працював кореспондентом газети «Słowo Polskie». У своїх спогадах він зазначав, що суди над українськими націоналістами мали особливий, драматичний характер: на лаві підсудних перебували ідейні, освічені люди,

які здійснювали терористичні акти, але розглядалися виключно як кримінальні злочинці. Ці процеси, за його словами, не спричинили осмислення причин конфлікту в польському суспільстві, оскільки відповідальність за ситуацію покладалася на всіх, окрім самої польської політики щодо українського населення [13, с. 153].

Своєю послідовною та високопрофесійною адвокатською діяльністю В. Старосольський здобув значний авторитет і в польському правничому середовищі [50, с. 74]. Саме тому у 1935 р., після смерті М. Глушкевича, за поданням Союзу українських адвокатів Львівська палата адвокатів обрала його делегатом до Головної адвокатської ради Польщі у Варшаві (Діло. 1936. 28 січ.). Того ж року він увійшов до складу редакційної колегії польського фахового часопису «Nowa Palestra», який із 1933 р. видавала Львівська палата адвокатів.

Незважаючи на глибокі польсько-українські суперечності міжвоєнного періоду, В. Старосольський підтримував активні контакти з польською інтелектуальною та політичною елітою, зокрема з представниками Польської соціалістичної партії. Як згадував Юрій Старосольський, батько охоче відвідував неформальні зустрічі у Львові в професора В. Морачевського, де спілкувався з польськими інтелектуалами в атмосфері, позбавленій політичної заангажованості й наповненій філософськими, гуманістичними та естетичними дискусіями, що слугувало для нього своєрідним інтелектуальним відпочинком [49, с. 113]. Підтвердженням цього є численні запрошення, які В. Старосольський отримував упродовж початку 1930-х років на приватні зустрічі у вузькому колі польських інтелектуалів. Імовірним посередником таких контактів виступав Ю. Морачевський.

Упродовж 1930-х років В. Старосольський також неодноразово залучався до неофіційних консультацій і зустрічей, присвячених пошукам українсько-польського порозуміння, які відбувалися за сприяння польських політичних діячів. Такі зустрічі мали місце, зокрема, у 1931 р. за ініціативи П. Дуніна-Борковського та І. Слівінського. У 1938 р. в подібних

неформальних контактах між українською та польською елітою Львова з українського боку поряд із В. Старосольським брали участь В. Мудрий, Іван Кедрин, Д. Лопатинський, О. Луцький та інші, тоді як польську сторону представляли П. Дунін-Борковський, Ф. Гроєр, А. Нехай, К. Хілінський та ін. [19, с. 391].

У 1937 р. В. Старосольський як представник Української соціал-демократичної партії увійшов до складу координаційного комітету, створеного з метою консолідації українських політичних сил Західної України після краху політики «нормалізації» у відносинах між УНДО та польським урядом. 20 листопада 1938 р. він разом з іншими лідерами західноукраїнських партій і представниками Української греко-католицької церкви підписав відозву протесту проти репресивних дій польської влади в українських воєводствах Польщі, оприлюднену на шпальтах газети «Діло» (1938. 20 лист.).

Таким чином, завдяки активній та фаховій участі в політичних судових процесах В. Старосольському вдалося убезпечити значну частину своїх підзахисних від суворих тюремних покарань, домогтися істотного скорочення строків ув'язнення, а в окремих випадках – врятувати їхні життя. Його участь у найрезонансніших судових процесах, що відбувалися в координатах «Австро-Угорщина – українці» та «Польська держава – українці» у першій половині ХХ ст., забезпечила йому широке визнання й популярність не лише в українському, а й у польському та єврейському суспільному середовищі.

РОЗДІЛ 4. АНАЛІЗ ЗАХИСНИХ ПРОМОВ В. СТАРОСОЛЬСЬКОГО НА ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ ТА ЇХ НАУКОВА ОСНОВА

Захисні промови В. Старосольського як правозахисника становлять важливу частину його усної публіцистичної спадщини. Вони були адресовані конкретній аудиторії – присяжним, суддям, прокурорам, а також ширшій громадськості – і мали чітко визначену практичну мету: домогтися для підзахисних виправдувальних вироків, повного зняття обвинувачень та звільнення з-під варти. Відтак «захисна» публіцистика В. Старосольського була спрямована не лише на безпосередніх учасників судового процесу, а й на весь український соціум. Сформований ним індивідуальний стиль, побудований на ретельно продуманих змістових і риторичних компонентах, був легко впізнаваним і викликав відгук як у судовій залі, так і серед читачів галицької періодики.

Виступи В. Старосольського в політичних судових процесах засвідчували не тільки його високий фаховий рівень як адвоката, а й чітко окреслену громадянську позицію політика та суспільного діяча. Прагнучи пояснити мотиви дій обвинувачених, у своїх промовах він порушував проблеми національно-політичного й соціального поневолення українців у міжвоєнній Польщі. Як відомий теоретик права й автор знаної правничої праці «Про принцип більшості», В. Старосольський особливо гостро реагував на порушення фундаментальних прав людини. Він наголошував, що права людини й громадянина є публічними свободами, гарантованими політичною демократією кожному членові недержавної нації, і водночас становлять міжнародно визнане та забезпечене право таких націй на всебічний розвиток (Угода. Вперед, 1929. Травень).

За спогадами Івана Кедрина, який як журналіст газети «Діло» був безпосереднім очевидцем низки резонансних політичних процесів, В. Старосольський суттєво вирізнявся серед інших українських адвокатів своєю

манерою виступу. Якщо, за словами Кедрина, Лев Ганкевич охоче послуговувався цитатами з польської літератури, а Степан Шухевич чи Маріян Глушкевич відзначалися підвищеною патетикою, то Володимир Старосольський вводив у захисну аргументацію елементи філософії, психоаналізу, а також ґрунтовний аналіз положень польського кримінального права в порівнянні зі староримським правом чи Кодексом Наполеона. Його судові виступи були позбавлені риторичного пафосу: він не підвищував голосу й не вдавався до жестикуляції, а промовляв спокійно й зважено, радше як університетський професор, звертаючись до своїх студентів. Саме ця інтелектуальна стриманість різко контрастувала з більш театралізованою манерою інших, також красномовних адвокатів, і справляла сильне враження на присутніх. Під час його промов у залі панувала тиша, а навіть найвороже налаштовані до українців слухачі уважно й з пошаною дослухалися до слів авторитетного правника [19, с. 390–391].

Один із помічників В. Старосольського в адвокатській канцелярії згодом так характеризував його діяльність у карно-політичних процесах: професор глибоко співпереживав особистій трагедії кожного обвинуваченого, вирізнявся тонким знанням психології, умінням добирати переконливі аргументи та влучно їх формулювати. Його усні й письмові захисні виступи справляли відчутний вплив як на присяжних, так і на суддів. Завдяки його обороні багатьох підсудних вдалося врятувати від смертної кари; серед української еміграції й досі живуть люди, які завдячують йому власним життям [52, с. 383].

Захисні виступи В. Старосольського користувалися великою увагою серед українських студентів-правників. Сучасники згадували, що його промови на судових засіданнях захоплювали молодь не лише виваженими правовими й політичними аргументами, а й винятковою риторичною майстерністю. Його заключні слова на захист підсудних перечитували неодноразово, адже вони справляли настільки сильне враження, що вселяли надію на виправдання обвинувачених [28, с. 371]. Інші очевидці

наголошували, що Старосольському вдавалося поєднувати глибину наукового мислення, високий рівень юридичної компетентності та ораторський хист, уникаючи дешевих емоційних прийомів чи порожньої патетики. Захищаючи обвинувачених у політичних процесах, він відстоював цінності, яким залишався вірним упродовж усього життя: справедливість, право на свободу, людську гідність і гуманізм замість сліпої помсти, особливо у випадках, коли дії підсудних були зумовлені ідейними переконаннями [35, с. 395–396].

Партійний соратник і колега В. Старосольського за адвокатською практикою Л. Ганкевич характеризував його як ключову постать українського правозахисного руху міжвоєнної доби. За його словами, Старосольський користувався загальною повагою, зокрема й серед націоналістично налаштованої молоді. Авторитет адвоката ґрунтувався на надзвичайно широкій ерудиції, високій особистій культурі, стриманості, ввічливості та скромності як у приватному спілкуванні, так і на публічних майданчиках. У судовій залі його захисні виступи часто мали характер ґрунтовних наукових доповідей, які присяжні слухали з великою зацікавленістю, а подекуди й занепокоєнням [4, с. 142].

Захисні промови В. Старосольського у політичних судових процесах є показовими не лише з огляду на високий рівень професіоналізму. Вони засвідчують також його майстерність публічного й публіцистичного мовлення, у якому юридично обґрунтовані аргументи на користь підзахисних поєднувалися з чітко окресленою громадянською позицією та емоційною наснаженістю. З метою пояснення мотивів дій обвинувачених адвокат послідовно зосереджував увагу на глибинних причинах політичних вчинків, насамперед на систематичних порушеннях національних, політичних і соціальних прав українського населення в міжвоєнній Польщі.

У наукових дослідженнях, присвячених аналізу судових промов, особливу увагу приділяють їхній композиційній організації. Зокрема, О. Діомідова зазначала, що «порядок дискурсу формується дискурсами

юриспруденції», в межах яких функціонують специфічні дискурсивні практики, спрямовані на інтерпретацію тексту й мовлення. Характеризуючи «дискурс переконання», орієнтований на широку громадськість, дослідниця підкреслювала, що кожен мовленнєвий акт варто розглядати як комунікативну подію, реалізовану у трьох вимірах: тексту, його архітектоніки (дискурсивної практики) та соціальної практики, яка охоплює етикетні, правові й законотворчі складові [11, с. 31]. У межах нашого дослідження ці елементи є визначальними, оскільки формують своєрідний стиль захисних промов В. Старосольського.

Важливим аспектом політичних судових процесів у міжвоєнній Польщі було питання використання української мови в судочинстві. Вперше В. Старосольський публічно звернувся до цієї проблеми ще у 1922 р. в статті «Нехтування прав української мови», надрукованій у газеті «Земля і Воля». У ній він наголошував, що Версальський договір 1919 р. гарантував українському населенню Волині, Холмщини, Полісся та Підляшшя право спілкування з польською владою українською мовою як усно, так і письмово. Аналогічні положення містив і Ризький мирний договір 1921 р. (1922. 2 лип., с. 4). У другій половині 1920-х рр. Старосольський разом з іншими українськими адвокатами наполегливо домагався ведення судових засідань паралельно українською мовою, чого зрештою вдалося досягти. Однак якщо в 1920-х роках більшість суддів, прокурорів і присяжних були вихідцями з колишньої австрійської Галичини та володіли українською, то в 1930-х рр. до Львова почали масово прибувати польські чиновники з територій колишньої Російської та Німецької імперій, які української мови не розуміли. Це істотно ускладнювало роботу українських правозахисників.

Правозахисна діяльність В. Старосольського, як форма реалізації його суспільно-політичної позиції, охоплювала кілька основних напрямів:

1. адвокатську участь у політичних процесах проти членів УВО, ОУН, КПЗУ та інших українських політичних діячів;

2. адвокатський захист у кримінальних справах українських селян та установ, що поєднував соціальний і національний виміри;
3. правову діяльність, спрямовану на захист прав політичних в'язнів під час їх перебування в місцях ув'язнення.

Газета «Діло», що перебувала в орбіті впливу УНДО, фактично була єдиним легальним українським друкованим виданням, яке систематично висвітлювало перебіг судових процесів над українцями. Матеріали про хід засідань, перебіг справ, процесуальні колізії, а також виступи й дії сторін обвинувачення та захисту публікувалися переважно в рубриках «З судової салі», «У безкінечній черзі...». Повідомлення про початок процесів, винесені вироки та окремі новини з'являлися під заголовками «Останні вісті», «Новинки». Видання друкувало звіти не лише зі Львова, де відбувалася найбільша кількість політичних судів, а й з інших міст – Луцька, Тернополя, Станиславова, Коломиї, Стрия, Самбора, Перемишля, а також із Варшави, де засідав Найвищий суд.

У Львівському окружному карному суді газета мала власного акредитованого кореспондента – Олеся Бабія, відомого поета і прозаїка, учасника установчих зборів ОУН 1929 р. та журналіста «Діла», який згодом був засуджений польською владою до чотирьох років ув'язнення. Його репортажі вирізнялися найбільшою повнотою та інформативністю порівняно з публікаціями інших львівських видань. Звіти будувалися за чіткою схемою, що охоплювала відомості про обвинувачених (особові дані, фах, місце проживання), склад суду й присяжних, головуючого та прокурора, адвокатів захисту, формулювання обвинувачення, виклад версії злочину за матеріалами слідства, допити обвинувачених і свідків з обох сторін, промови прокурора й оборонців та оголошення вироку. Обсяг публікації залежав від значущості процесу: від кількох сторінок (найчастіше 4–5 сторінок «Діла») до однієї газетної колонки. Переважна більшість матеріалів друкувалася без підпису, хоча в окремих львівських процесах О. Бабій використовував криптоніми (Ол. Б., Ол., О. Б.).

Тональність судових репортажів, особливо з політичних справ, залишалася стримано-нейтральною: журналісти не виявляли ані співчуття, ані осуду щодо обвинувачених, водночас прихильно оцінювали діяльність адвокатів, позитивно характеризували вдалі захисні виступи, вживаючи означення на кшталт «знаменита», «блискуча». Така манера подачі була зумовлена двома чинниками. По-перше, надмірна симпатія до підсудних, більшість з яких належала до УВО чи ОУН, могла б бути сприйнята польською громадськістю як доказ співпраці УНДО з підпільними організаціями, а саму газету трактували б як їхній легальний орган. По-друге, подібна подача матеріалів неминуче призвела б до негайного втручання цензури. Унаслідок цього в 1929–1931 рр. так звана «біла пляма» в судових репортажах виникла лише один раз і стосувалася конфіскованого фрагмента адвокатської промови.

У ситуаціях, коли доступ до судової зали був обмежений лише для родичів обвинувачених і акредитованих журналістів, преса фактично ставала єдиним джерелом інформації для громадськості. За таких умов захисна промова набувала ознак публіцистичного тексту, а відгуки на її сприйняття неодноразово з'являлися в друкованих виданнях, засвідчуючи суспільний запит на особливий жанр публіцистики – оприлюднені тексти судових виступів.

У звіті від 27 червня 1929 р. про перебіг масштабного політичного процесу над членами УВО О. Бабій зазначав, що впродовж цілого дня лунали промови прокурора та чотирьох оборонців, які зібрали в залі численну публіку. Першим із захисників виступив д-р В. Старосольський, промова якого, вирізняючись логічністю аргументації та високою ораторською майстерністю, справила на присутніх сильне враження. Значну частину свого виступу він присвятив аналізу § 58 австрійського кримінального закону, що кваліфікував державну зраду. Саме цей параграф прокуратура систематично інкримінувала членам УВО й ОУН, адже його застосування передбачало суворі покарання. Старосольський образно назвав його «аристократом» серед

інших статей, пов'язуючи з ним імена відомих діячів українського та польського соціалізму – І. Франка, І. Дашинського, Сапіги («Діло». 1929. 30 черв.).

Журналісти «Діла» – О. Бабій, А. Курдидик та інші – широко використовували у своїх репортажах докладні перекази й прямі цитати з виступів В. Старосольського, наголошуючи на їхній переконливості. Так, у матеріалі про одне із засідань у так званих «справах підпалів» було наведено емоційний фрагмент його промови, в якій адвокат закликав суддів відмовитися від упереджень і зосередитися на глибоких трагічних причинах, що привели молодь на лаву підсудних, підкреслюючи безперспективність жорстких вироків як засобу розв'язання українсько-польського конфлікту («Діло». 1931. 17 лют.).

Описуючи фінальний виступ В. Старосольського на процесі проти редактора Д. Паліїва 20 червня 1932 р., кореспондент «Діла» наголошував на його довершеності як за формою, так і за змістом, поєднанні високого патосу з внутрішньою зібраністю та фаховою аргументацією. Промова справила значний вплив на присяжних, які слухали її з особливою увагою. Зокрема, адвокат вдався до символічного порівняння нації та держави з міфологічними образами Ероса і Психе, підкреслюючи їхній трагічний розрив («Діло». 1932. 23 черв.).

Подібні оцінки з'являлися і в репортажах про пізніші процеси. Так, у повідомленні про десятий день суду над п'ятнадцятьма юнаками та юнками, обвинуваченими у приналежності до ОУН у червні 1937 р., зазначалося, що виступ В. Старосольського був не лише естетично досконалим, а й цінним із соціологічного погляду, завдяки чому зал слухав його, затамувавши подих. Журналіст підкреслював, що у промові адвокат окреслив низку гострих проблем українського суспільства в Польщі, зокрема дефіцит українських середніх шкіл і відсутність національного університету, наголошуючи, що звернення до цих тем покликане пояснити складне й ненормальне становище української молоді («Діло». 1937. 19 черв.).

На високий авторитет В. Старосольського як адвоката звертав увагу М. Чубатий у своєму нарисі, присвяченому роковинам смерті діяча. Він наголошував, що глибокі правничі знання, бездоганна культура поведінки навіть у полеміці з опонентами, а також послідовна ідейність забезпечили Володимирові Старосольському щирі прихильність не лише українського громадянства, а й повагу з боку польського політичного табору. Захисні виступи адвоката, що поєднували раціональну аргументацію з внутрішнім моральним переконанням, привертати увагу широкого кола фахівців: у судовій залі їх уважно слухали польські та єврейські правники, а студенти юридичного факультету Львівського університету спеціально відвідували процеси, аби переймати його досвід і манеру виступу [53, с. 3].

Захисні промови В. Старосольського у політичних процесах були не лише взірцем високого професіоналізму, а й формою виразної громадянської позиції. Пояснюючи мотиви дій підсудних, адвокат послідовно апелював до складного комплексу національних, політичних і соціальних проблем, що визначали становище українців у міжвоєнній Польщі. Значущість самих політичних судових процесів для суспільного життя західноукраїнського середовища підкреслював і один із лідерів УНДО, адвокат С. Баран, зазначаючи, що саме в судовій залі відбувалося найбільше проявів політичної активності, ніж поза її межами [2].

Те, що заслуги В. Старосольського були належно оцінені сучасниками, підтверджує й інцидент з так званою інформаційною атакою на нього з боку кореспондента газети «Діло». У публікації адвоката звинуватили в нібито безпідставній відсутності на процесі у справі селянина І. Барана щодо можливих зловживань під час перепису населення. Після з'ясування причин, які виявилися професійно обґрунтованими, редакція оприлюднила роз'яснення, наголосивши, що ані судовий репортер, ані саме видання не мали злого наміру щодо д-ра В. Старосольського, якого щиро поважали як знаного громадського діяча, науковця і видатного правника («Діло». 1932. 19 квіт.).

У своїх захисних промовах В. Старосольський активно залучав історичні паралелі, а також цитував твори українських і польських поетів. Так, у виступі на процесі С. Федака для посилення емоційного впливу він звернувся до вірша Лесі Українки «Завжди терновий вінець...», використовуючи його як художній аргумент на користь ідеалу справедливості, що, за переконанням адвоката, стоїть вище за ідеал терпіння [5, с. 179–180].

Проводячи історичні аналогії, Старосольський апелював і до недавнього польського минулого, нагадуючи, що Ю. Пілсудський у період боротьби проти Російської імперії вдавався до підпільних і насильницьких методів, зокрема був причетний до нападу на поштовий вагон у 1906 р. Такі зіставлення, в яких українська молодь порівнювалася з поколінням польських борців за незалежність, мали помітний резонанс у польському суспільстві.

Особливо гучного суспільного відгуку набула судова справа проти депутата В. Кохана, обвинуваченого у державній зраді. Прокурор підкреслював, що цей процес є першим у низці запланованих справ проти депутатів галицького сейму – членів УНДО. Для глибшого розуміння структури та смислового наповнення захисної промови В. Старосольського доцільно звернутися до її розлогих фрагментів, збережених у журналістських звітах.

У репортажі «Процес посла В. Кохана за державну зраду», опублікованому в рубриці «З судової салі», адвокат, звертаючись до суду українською мовою, наголошував на спільній відповідальності обох народів за долю свободи слова і політичних прав. Він підкреслював, що на лаві підсудних перебуває не лише конкретна особа, а представник народу, який реалізовував волю своїх виборців, а отже, в суді фактично вирішується питання депутатської недоторканності та базових засад європейської демократії («Діло». 1931. 22 лют.).

Ключовим «злочином» В. Кохана, за логікою захисника, було його прагнення до незалежності для власного народу. Старосольський аргументував, що нація, яка відмовляється від такого прагнення, перестає бути нацією, і наголошував, що поляки, з огляду на власний історичний досвід, мали б це розуміти особливо добре. Посилаючись на рядки з третьої частини «Дзядів» А. Міцкевича, адвокат підкреслював універсальність патріотичного ідеалу, спільного як для українців, так і для поляків («Діло». 1931. 22 лют.).

У подальшій аргументації В. Старосольський зазначав, що заклики Кохана до духовної готовності й активності українців є природним і здоровим явищем, а не злочином, наголошуючи на необхідності відмови від пасивності та надій на зовнішні сили. Ці слова відображали не лише позицію підсудного, а й особистий світогляд самого адвоката, спрямований значно ширшій аудиторії, ніж безпосередні учасники судового засідання.

Старосольський усвідомлював, що його виступи у резонансних процесах швидко ставатимуть надбанням преси й читатимуться не лише в Галичині, а й у Польщі та за її межами, що підтверджується матеріалами передплатних книг, збережених у фондах ЦДІА України у Львові та Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Як зазначав кореспондент «Діла» Олесь Бабій, адвокат послідовно спростував усі пункти обвинувачення й закликав до м'якого вироку, оскільки вина Кохана полягала лише в служінні власному народові. Врешті присяжні відхилили сімнадцять пунктів обвинувачення, а депутата було звільнено безпосередньо в залі суду.

Особливий хист В. Старосольського полягав у здатності тлумачити предмет судового розгляду крізь призму захисту. Це яскраво проявилось під час процесу над о. М. Кушкевичем, парохом Янова, який відбувався у лютому 1930 р. у Львівському суді присяжних. Прокуратура інкримінувала священникові державну зраду (§ 58) та порушення публічного спокою (§ 65), пов'язуючи ці звинувачення з його проповідями, виголошеними у 1928–1929 рр.

Кореспондент «Діла» відзначав, що захисна промова В. Старосольського вирізнялася спокоєм, логічністю та тонким психологічним аналізом свідчень і внутрішнього стану обвинуваченого. Саме ця аргументація справила переконливе враження на присяжних і здобула схвалення численної публіки («Діло». 1930. 21 лют.). У результаті суд визнав о. М. Кушкевича невинуватим і звільнив його від покарання. Згодом громада Янова опублікувала в «Ділі» подяку В. Старосольському за успішний захист їхнього пароха (1930. 27 лют.).

Подяки адвокату за успішний результат судового розгляду неодноразово з'являлися на шпальтах газети «Діло». Зокрема, після процесу, що відбувався 18–19 грудня 1930 р. у Самборі, де В. Старосольський разом з адвокатом Рогуцьким перед судом присяжних домігся виправдання сенатора о. Татомира, обвинуваченого у державній зраді та порушенні публічного спокою, в газеті було опубліковано слова вдячності підсудного. У публікації від 25 грудня 1930 р. о. Татомир високо оцінив захисний виступ Старосольського, назвавши його «прегарним» і «глибоко продуманим».

Аналізуючи жанрову специфіку публіцистичних текстів, Ю. Соловйова підкреслювала, що промова посідає особливе місце в системі публіцистичних жанрів. Вона вирізняється чіткою композицією, внутрішньою логічною завершеністю, експресивністю, продуманим добром засобів впливу та орієнтацією на конкретну аудиторію. На думку дослідниці, публіцистичні промови письменників мають виразний соціально-політичний характер і поділяються на ті, що комплексно осмислюють актуальні проблеми державотворення, та промови, зосереджені на окремих тематичних питаннях. Як жанр масової комунікації, такі виступи позначені високим громадянським пафосом, індивідуальним стилем мовця, активним використанням емоційно-оцінної лексики, тропів і риторичних фігур [39, с. 80]. Зазначені характеристики повною мірою співвідносяться й із промовами представників інших професійних середовищ. У цьому контексті захисні виступи В.

Старосольського чітко прочитуються як публіцистичні тексти в означеному жанровому розумінні.

Для ілюстрації публіцистичної наснаженості його промов звернемося до одного з численних політичних процесів за участю В. Старосольського. Передусім окреслимо загальний контекст справи, аби зрозуміти смислові й ідейні акценти його виступів. 26 травня 1930 р. у Львові розпочався гучний судовий процес над сімнадцятьма членами УВО – учасниками резонансного теракту 7 вересня 1929 р., відомого як справа «Східних Торгів». Процес тривав майже п'ять тижнів – до 29 червня 1930 р., що широко висвітлювалося в газеті «Діло».

Кореспондент О. Бабій у репортажі з першого дня суду зазначав, що на лаві підсудних опинилися сімнадцять молодих українців, серед яких були й дві жінки, переважно ремісники та службовці, а також студенти й випускники університету. Він називав цей процес одним із багатьох у «безкінечній черзі» політичних судових справ, що регулярно відбувалися у великій залі суду на вул. Баторія («Діло». 1930. 28 трав.). Прокуратура інкримінувала обвинуваченим державну зраду (§ 58), належність до УВО, незаконне зберігання зброї, саботаж, терористичну діяльність, підпали та виготовлення вибухових речовин. Захист здійснювали адвокати С. Шухевич, Л. Ганкевич, С. Шевчук, С. Федак і В. Старосольський.

Вибухи 7 вересня 1929 р. були сплановані керівництвом УВО та реалізовані групою її членів під керівництвом О. Сеника й В. Гуртака за участю «знесінської» ланки організації. Після часткового зриву операції поліція швидко встановила коло причетних, і протягом тривалого слідства більшість затриманих під тиском і насильством зізналися не лише у реальних, а й у вигаданих злочинах. Це суттєво ускладнювало позицію захисту, який наполягав на виключенні з матеріалів справи свідчень, отриманих незаконними методами. Додатково прокурор використовував як докази уривки з публікацій пресового органу УВО «Сурма», що містили радикальні заклики та погрози [14, с. 111–112].

Антиукраїнські настрої у Львові активно підігрівалися польською пресою, яка поширювала чутки про нібито підготовку замахів на суд та вела відверту кампанію проти українських адвокатів, закликаючи до насильства щодо них. Це спричинило численні протести з боку українських правників, які, однак, трибунал відхиляв. У червні 1930 р. «Діло» опублікувало заяву В. Старосольського, в якій він виступив проти дезінформації польських видань, що ускладнювала роботу оборони та формувала вороже тло для підсудних.

На п'ятнадцятий день процесу О. Бабій писав про загострення протистояння між захистом і трибуналом, наголошуючи, що аргументи адвокатів істотно підірвали конструкцію обвинувачення, а «паперова будівля» прокурорського акту втрачала переконливість («Діло». 1930. 17 черв.). У фінальній промові В. Старосольський наголосив, що члени УВО вступили на шлях боротьби, який вважали необхідним і священним: їхні дії могли суперечити чинному праву, проте люди, переконані у святості свого ідеалу, не могли діяти інакше («Діло». 1930. 27 черв.). Його виступ, вирізняючись риторичною силою та глибоким правовим аналізом, справив потужне враження на учасників процесу [22, с. 151].

Вирок суду присяжних передбачав смертну кару для Р. Біди (згодом замінену на 15 років ув'язнення), різні терміни позбавлення волі для ще кількох підсудних, тоді як організатора акції В. Гуртака та дев'яťох інших обвинувачених було виправдано.

Загалом захисні промови В. Старосольського вважалися одними з найсильніших у судовій практиці того часу. Особливого резонансу набула його промова, виголошена 26 червня 1936 р. на Львівському процесі, яку І. Мірчук назвав найкращою серед усіх виступів українських адвокатів у цій справі [30, с. 405]. Газета «Діло» підкреслювала, що промова справила надзвичайно сильне враження глибиною змісту, довершеністю стилю та форми, настільки, що її схвально сприйняв навіть прокурор (1936. 27 черв.). Водночас повний текст виступу не було оприлюднено через тиск з боку польської влади та самоцензурні обмеження редакції [30, с. 406].

Усвідомлюючи значний інтерес читачів до захисних промов В. Старосольського, редакція «Діла» нерідко використовувала в судових репортажах анонси майбутніх публікацій. Так, у повідомленні від 22 червня 1932 р. зазначалося, що промову адвоката, відзначену високим рівнем пафосу, професійної врівноваженості та глибокого знання справи, буде надруковано згодом через технічні причини, наголошуючи при цьому на значному враженні, яке вона справила на присяжних. Подібні повідомлення, неодноразово вміщені в українській пресі, переконливо свідчать про суспільне очікування та високу читацьку зацікавленість захисними промовами В. Старосольського.

У своїх спогадах колишній підзахисний В. Старосольського – комуністичний діяч на Волині, згодом радянський дисидент Д. Шумук – писав про його промову на своєму процесі 1935 р.: «Це був виступ людини, впевненої в силі свого слова. Він заволодів увагою всієї залі. Навіть судді заслухалися в його виступ, ніби в добре виконувану пісню. Старосольський усю провину за наші вчинки переклав на суспільність взагалі й на уряд зокрема. Свій виступ він закінчив такими словами: “Доки доля українського народу не буде передана в його руки, доти не може бути мови про якусь там справедливість на західних землях України”» [55, с. 87].

З протилежного до комуністів табору (націоналістичного) давав характеристику В. Старосольському один із провідних діячів УВО та ОУН, головний редактор їх друкованих органів «Розбудова Нації» та «Сурма» В. Мартинець: «Др. Старосольський мав особистий «шарм», що ним просто полонив своє оточення. Своїм тактом, своєю милою поведінкою, своїм м'яким голосом і всією своєю зовнішністю він мусів здобути собі симпатію кожного ... Людина високої культури й освіти, ерудит на полі права, він і свої судові промови тримав на високому рівні й у своєму стилі. Він не напастував прокурора, він не атакував польську державу, він не кидав громів, ані не витискав сліз. Він надзвичайно зрозуміло й переконливо та при загальному сприятливому зацікавленні розвивав наукові теорії про

перестарілість сучасного карного законодавства і його несприймальність у конкретному випадку. Він атакував закон. І він мав успіх» [27, с. 243].

Український письменник В. Стефаник у листі до В. Старосольського, обох синів якого він також обороняв на одному з політичних процесів, писав про його промову на процесі Бажанського і товаришів 1928 р.: «Прегарна Ваша оборона перед судом...зворушила мене до краю... “Святість революції” про яку Ви так розумно говорили се велика правда. В сих словах я упізнав молодого Старосольського. Жаль мені лишень, що Ви на українському терені мусите боронити темноти і дивацтва. ... і попадаєте Ви оден найкращий з наших людей в фальшиве світло перед святою революцією і перед захлябною українською суспільністю» [14, с. 116].

Польськомовний єврейський часопис «Chwila» так характеризував адвокатські промови В. Старосольського: «Говорить як вчений, який найскладніші питання викладає в найдоступнішій формі. У його трактуванні психологічні проблеми на тлі конфлікту людини з усталеним суспільним порядком набувають оригінального звучання...» [57].

Отже, захисні промови В. Старосольського на судових політичних процесах, окрім правозахисної функції, виконували також громадсько-політичну, спрямовану на захист демократичних свобод, вирішення національних та соціальних проблем західноукраїнського суспільства у міжвоєнній Польщі. Тогочасна українська та почасти й польська преса високо оцінювала його захисні промови, підкреслюючи їх неабиякий фаховий рівень.

ВИСНОВКИ

В умовах інкорпорації Західної України до складу Польщі, посилення авторитарних тенденцій у Другій Речі Посполитій, а також нерозв'язаності й загострення українського національного питання значно зросло значення судової системи та адвокатури. Політичні судові процеси перетворилися на своєрідні суспільно-політичні майданчики, через які обидві сторони здійснювали ідеологічний вплив і поширювали власні концепції.

Результати контент-аналізу матеріалів щоденної газети «Діло», а також аналіз захисних промов В. Старосольського на політичних судових процесах, оприлюднених в українській і польській галицькій пресі («Діло», «Новий Час», «Українські Вісті», «Chwila», «Słowo Polskie» та ін.), разом із вивченням його публічних виступів як політичного діяча й ученого, дають підстави стверджувати: саме поєднання успішної адвокатської практики з активною громадсько-політичною діяльністю та, особливо, з науково-популяризаторською працею забезпечило йому не лише широку популярність і визнання як висококваліфікованого правника, освіченої та інтелігентної особистості, а й утвердило його авторитет і лідерські позиції в громадсько-політичному житті Польщі 1930-х років.

Професійна діяльність В. Старосольського як адвоката істотно вплинула на його суспільно-політичну активність, засвідчивши прагнення діяти в найгостріших і найпроблемніших сферах українського суспільного життя. Аналіз періодичних видань міжвоєнної доби дозволяє відтворити специфіку цього напрямку його діяльності. Найхарактернішим її виявом стала участь у політичних судових процесах – явищі, що було однією з визначальних рис становища українських земель під владою Польської держави в 1919–1939 роках. У цих процесах В. Старосольський відігравав провідну роль не лише як професійний захисник переслідуваних українців, а й як впливовий громадський та політичний діяч.

На основі контент-аналізу публікацій газети «Діло» та матеріалів інших періодичних видань реконструйовано й проаналізовано фахову діяльність В. Старосольського в міжвоєнний період. Найчастіше його ім'я з'являється у зв'язку з правозахисною діяльністю. Завдяки репортажам і, рідше, офіційним звітам українських і польських журналістів сучасні дослідники мають змогу докладно простежити особливості його адвокатської роботи, ознайомитися з текстами захисних промов, які українське суспільство сприймало як важливий моральний і політичний імпульс у складних суспільно-політичних обставинах того часу.

Правозахисна діяльність В. Старосольського, насамперед у політичних процесах 1920–1930-х років, забезпечила йому високу оцінку професійних якостей в українському середовищі та принесла славу видатного адвоката. Водночас вона оголила трагізм ситуації, коли українська молодь, позбавлена можливостей самореалізації, свідомо обирала шлях самопожертви. Члени УВО та ОУН намагалися за допомогою терористичних актів привернути увагу європейської громадськості до українського питання в Польщі. Молоді й часто зовсім юні патріоти, які потрапляли під репресивний тиск польських правоохоронних органів, не витримували катувань і психологічного тиску під час слідства та змушені були визнавати як реальні, так і вигадані злочини. Саме висока професійна майстерність і значна громадянська відвага дозволяли В. Старосольському протистояти обвинуваченням прокуратури, рятувати своїх підзахисних від суворих вироків і навіть смертної кари. Він здобував перемоги у, здавалося б, безнадійних справах, чим заслужив репутацію блискучого правника, мужньої, глибоко освіченої та високоморальної особистості.

Участь В. Старосольського в політичних судових процесах мала не лише суто професійний, а й виразний громадсько-політичний характер. Його численні й резонансні виступи в суді давали можливість не тільки аргументовано захищати невинність обвинувачених, а й публічно висловлювати власну позицію щодо політичних, національних, соціальних і

культурних проблем життя українців у міжвоєнній Польщі та в СРСР. Його громадсько-політична діяльність була спрямована на формування українського громадянського суспільства в Польщі. Він активно долучався до роботи громадських організацій і комітетів, займався виховною та просвітницькою діяльністю серед молоді й робітництва. Як послідовний соціал-демократ, Старосольський особливу увагу приділяв питанням соціальної справедливості та захисту соціальних прав населення.

Публіцистична діяльність В. Старосольського тісно перепліталася з його науковими зацікавленнями та політичними переконаннями. У своїх публікаціях він зосереджувався на складних соціально-політичних реаліях життя українців Галичини в правовому просторі Другої Польської республіки. Наукове осмислення цих матеріалів дає змогу глибше зрозуміти не лише публіцистичну активність лідерів громадської думки Галичини 1920–1930-х років, а й суспільний резонанс, який викликав цей напрям їхньої соціально-комунікативної діяльності.

Здобуття ступеня доктора права відкривало для В. Старосольського можливість професійної реалізації у двох сферах – як ученого-правника й соціолога та як практикуючого адвоката. Протягом життя йому неодноразово доводилося робити вибір між цими напрямками, і за певних обставин він свідомо віддавав перевагу адвокатській практиці, жертвуючи науковою кар'єрою.

Водночас, за його власним визнанням, саме адвокатська діяльність, передусім участь у політичних судових процесах, забезпечувала цінний емпіричний матеріал для наукових досліджень. У свою чергу, ґрунтовна наукова підготовка дала змогу Старосольському стати одним із найавторитетніших українських адвокатів. Обидва напрями його діяльності взаємно доповнювали одне одного й суттєво збагачували його досвід у сфері громадсько-політичної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баран С. Велика місія оборонців у політичних процесах. Діло. 1934. 11 серпня. С. 3.
2. Баран С. Велика місія оборонців у політичних процесах. Діло. 1934. 11 серп.
3. Білас і Данилишин / Опрацював Д. Чайківський. Нью-Йорк, 1969. 78 с.
4. Ганкевич Л. Українські адвокати у Львові. Альманах Українського Народного Союзу. 1962. С. 140–146.
5. Гловацький І. Ю. Промови українських адвокатів Галичини на політичних судових процесах початку ХХ ст. Науково-практичний посібник. Львів: Львівський юридичний інститут МВС України, 2004. 283 с.
6. Гловацький І. Ю. Українські адвокати у політичних судових процесах у Східній Галичині (1921–1939 рр.). Львів : Тріада Плюс, 2003. 344 с.
7. Голодівка політичних в'язнів у Львові. Діло. 1931. 21 квітня. С. 5.
8. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. Київ : Генеза, 2000. 360 с.
9. Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ століття: нариси політичної історії. Київ : Либідь, 1993. 286 с.
10. Два скромні ювілейні свята. Життя і Знання. 1938. Ч. 2. С. 34–35.
11. Діомідова О. Ю. Еволюція мовного дискурсу в судових промовах видатних юристів ХІХ–ХХ ст. Харків : б. в., 2015. 199 с.
12. Древницький Ю. Адвокатська діяльність В. Старосольського. Інтелігенція і влада. Матеріали Четвертої Всеукраїнської наукової конференції. 20–21 березня 2006 року, м. Одеса. Одеса: Астропринт, 2006. С. 84–92.
13. Древницький Ю. Правозахисна діяльність Володимира Старосольського. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. Вип. 1. С. 150–154.

14. Древніцький Ю.Р. Володимир Старосольський: громадсько-політична та наукова діяльність (1878–1942) [[монографія]. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. 303, [27] с.
15. Епілог забави хлопців-пастухів перед судом присяглих у Львові. Діло. 1929. 15 березня. С. 3.
16. Із судової салі. Розправа проти ред. Дм. Палієва. Діло. 1933. 23 січня. С. 5.
17. Касаційна розправа проти учасників Конгресу Українських націоналістів. Діло. 1933. 19 січня. С. 4.
18. Качмар В. Незрівнянний оборонець українських політичних в'язнів. Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. Т. 210. С. 360–369.
19. Кедрин І. Володимир Старосольський. Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Історично-філософічна секція. Нью Йорк та ін., 1991. Т. 210. С. 389–392.
20. Книш З. Варшавський процес ОУН на підложжі польсько-українських відносин тієї доби : у 2 т. Торонто : Срібна Сурма, 1986. Т. 2. 534 с.
21. Книш З. Смерть Станіслава Собінського. Торонто, 1982. 683 с.
22. Книш З. Справа Східних Торгів. Торонто : Срібна Сурма, 1965. 205 с.
23. Ковальчук В. Діяльність Володимира Старосольського як адвоката та громадського діяча у сфері захисту мовних прав українців у Другій Речі Посполитій. Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. Випуск 11, Номер 3 (43), 2024. С. 88-94.
24. Конгрес ОУН перед судом. Діло. 1932. 7, 8, 11, 13 вересня. С. 3.
25. Лучанин О. Процес Українбанку в Луцьку. Діло. 1929. 3 грудня. С. 5–6.
26. Мартинець В. Від УВО до ОУН: спогади та матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. Вінніпег : б. в., 1949. 349 с.
27. Мартинець В. Від УВО до ОУН: спогади та матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. Вінніпег : б. в., 1949. 349 с.

28. Марунчак М. Незабутнє прощальне слово. Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Історично-філософічна секція. Нью-Йорк та ін., 1991. Т. 210. С. 370–374.
29. Мицик Р. Наглий суд у Львові. Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Історично-філософічна секція. Нью-Йорк та ін., 1991. Т. 210. С. 375–376.
30. Мірчук П. Нарис історії ОУН : у 2 т. Мюнхен ; Лондон ; Нью, Йорк : Українське видавництво, 1968. Т. 1 : 1920–1939. 639 с.
31. Наглий суд. Вбивство у совітському консуляті у Львові. Діло. 1933. 1 листопада. С. 3–5.
32. Новий вязничний регулямін. Анкета “Діла” серед українських правників. Голос доктора В. Старосольського. Діло. 1931. 2 жовтня. С. 2.
33. Огородник Т. Правозахисна і громадсько-політична діяльність В. Старосольського (1929–1931 рр.) (за матеріалами газети “Діло”). Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Львів, 2000. Вип. 7. С. 375–393.
34. Огородник Т. Участь В. Старосольського у судових політичних процесах проти українців у II Речі Посполитій 1932–1934 рр. (за матеріалами газети “Діло”). Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Вип. 11 / НАН України, Львівська наукова б-ка ім. В. Стефаника, Науково-дослідний центр періодики; Редкол. М. М. Романюк (відп. ред.) та ін. Львів, 2003. С. 269–279.
35. Олесницька К. Та вічна буде пам’ять про Тебе. У безконечній черзі. Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Історично-філософічна секція. Нью-Йорк та ін., 1991. Т. 210. С. 395–400.
36. Присуд на б. посла О. Когути. Діло. 1932. 13 вересня. С. 5.
37. Розправа проти б. посла д-ра О. Когути. Діло. 1932. 16, 17 листопада. С. 4
38. Солідарний голос політичних партій про події в краю. Комунікат. Діло. 1930. 1 жовтня. С. 1.

39. Соловйова Ю. Специфіка жанрових форм публіцистичних текстів письменників: державотворчий аспект. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. журналістські науки. 2017. № 883. Вип. 1. С. 79–83.
40. Старосольский В. Соціальна і юридична проблема. Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. Т. 210. С. 330–332.
41. Старосольський В. До питання про тимчасовий арешт в стадії доходження. Життя і право. 1929. Ч. 4. С. 22–26.
42. Старосольський В. До проблеми правовості держави. Життя і право. 1928. № 1. С. 39–40.
43. Старосольський В. З боротьби за право. Життя і право. 1928. Ч. 1. С. 25–30.
44. Старосольський В. Обов'язок українського адвоката. Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. Т. 210. С. 329–330.
45. Старосольський В. Про цінність права. Життя і право. 1928. Ч. 1. С. 11–21.
46. Старосольський В. Промова на Святі в пам'ять розстріляних окупаційною польською владою 12 грудня 1922. Український скиталець. 1923. Ч. 1 (23). С. 48–52.
47. Старосольський Володимир. Українська Загальна Енциклопедія : книга знання : в 3 т. Львів ; Станіславів ; Коломия : Рідна школа, 1933. Т. 3: С – Я.С. 186.
48. Старосольський Ст. Правнича Комісія при Історично-філософичній секції НТШ у Львові. Життя і право. 1928. Ч. 1. С. 57–58.
49. Старосольський Ю. Шляхами предків. Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Історично-філософична секція. Нью-Йорк та ін., 1991. Т. 210. С. 3–115.

50. Стемпень С. Володимир Старосольський – видатний український правник, вчений і суспільно-політичний діяч. / Старосольський В. Принцип більшості. Львів : Літопис, 2018. С. L–LXXVII.
51. Фантастична втеча Мирослава Січинського / Упоряд. Б. Подолянко. Сидней–Аделаїда: “Книга”, 1978. 48 с.
52. Хомяк О. Пан (за термінологією В. Липинського). Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Історично-філософська секція. Нью-Йорк та ін., 1991. Т. 210. С. 381–386.
53. Чубатий М. Памяти Професора д-ра Володимира Старосольського (1878–1942). Свобода. Джерзі Ситі, 1943. 4 лют.
54. Швагуляк М. “Пацифікація”. Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. Львів: Академія Наук України. Інститут українознавства, 1993. 52 с.
55. Шумук Д. Пережите і передумане: спогади й роздуми українського дисидента-політв’язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981). Детройт : Українські вісті, 1983. 536 с.
56. Шухевич С. Моє життя: спогади. Лондон : Українська Видавнича Спілка, 1991. 619 с.
57. Dr. Starosolski – jubilatem. 60-lecie znakomitego prawnika i socjologa. Chwila. 1938. 13 stycznia.
58. Mysak N. Adwokaci lwowscy przełomu XIX i XX wieku: przynależność narodowa a działalność zawodowa [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.palestra.pl/index.php?go=artykul&id=2104>.